

NATIONAL INSTITUTE OF

ECONOMIC RESEARCH

ARKIV

KI DOKUMENT

Nr 5
Oktober 2000

**SAMHÄLLSEKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR
FÖR LÖNEBILDNINGEN I SVERIGE**

KIdokument Nr. 5

Oktober 2000

**SAMHÄLLSEKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR
FÖR LÖNEBILDNINGEN I SVERIGE**

Förord

Regeringen har uppdragit åt Konjunkturinstitutet att årligen inför avtalsrörelsen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen. (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning).

Detta är den första rapporten. Dess syfte är att utgöra ett kvalificerat faktaunderlag från en oberoende instans som skall underlätta för såväl parterna som det nyligen inrättade Medlingsinstitutet att komma fram till en samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för löneförhandlingar.

Rapporten innehåller en analys av de internationella förutsättningarna för den svenska lönebildningen, en översikt av aktuella bristtal och regionala skillnader på arbetsmarknaden, samt två scenarier som beskriver den svenska ekonomins utveckling 2001-2007 vid en väl fungerande lönebildning respektive en mindre väl fungerande lönebildning.

De som huvudsakligen arbetat med rapporten är enhetschef Anna Thoursie, som lett arbetet, samt byråchef Hans Olsson, ekonom Per-Lennart Börjesson och ekonom Nils Hofvander. Professor Lars Calmfors samt Ph. D. John Hassler har i sina funktioner som ordförande respektive ledamot i Ekonomiska Rådet bidragit med värdefulla synpunkter.

Ingemar Hansson
Generaldirektör

Innehåll

1. Inledning och sammanfattning.....	1
2. Internationella förutsättningar för lönebildningen	5
3. Arbetskraftsbrist och regionala skillnader.....	25
4. Makroekonomiska scenarier för perioden 2001–2007	29

1. Inledning och sammanfattning

Bakgrund till rapporten

Konjunkturinstitutet har av regeringen fått i uppdrag att utarbeta en årlig rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för löneförhandlingar (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning).

Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag från en oberoende instans som skall underlätta för såväl parterna som det nyligen inrättade Medlingsinstitutet att komma fram till en samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för löneförhandlingar.

Enligt propositionen skall rapporten "vara framtidsinriktad och innehålla bedömningar av hur den ekonomiska utvecklingen kan förväntas se ut under de närmast kommande åren i Sverige och omvärlden. Särskilt viktigt är att beskriva den omvärld som Sverige har att verka i och konkurrera med. Beskrivningarna bör vara mångfacetterade och inte försöka att lägga fast en norm för löneökningstakten i form av ett enda procenttal." (prop. 1999/2000:32, sid. 65).

Merparten av löntagarna har avtal som löper ut i början av nästa år. Den avtalsrörelse som snart skall starta är således av stor vikt för den ekonomiska utvecklingen under de närmaste åren. En nyckelfråga i detta sammanhang är hur lönebildningen fungerar när arbetslösheten minskar till en, jämfört med 1990-talet, låg nivå. De senaste årens goda reallöneutveckling, uppnådd vid måttliga nominella löneökningar, samt det förhållande att förtroendet för Riksbankens inflationsmål nu är etablerat bidrar sannolikt till låga nominella löneökningar.

Samtidigt visar löneutfallen för den senaste avtalsperioden, 1998-2000, en större spännvidd mellan de olika avtalsområdena än vad som angavs när uppgörelserna kom till stånd. Detta bäddar eventuellt för kompensationskrav. En annan nyckelfråga i sammanhanget är därmed hur mycket av det tidigare följsamhetstänkandet som kommer att finnas kvar i nästa avtalsrörelse.

Nya samarbets- och förhandlingsavtal mellan parterna, som Industriavtalet (vilket ursprungligen slöts i mars 1997) samt motsvarande avtal inom stat, kommuner och landsting innehåller bland annat regler för förhandling och medling. De områden på arbetsmarknaden som inte sluter liknande avtal skall omfattas av Medlingsinstitutets regler om tvångsmedling. Ovanstående inslag kan ses som "nya spelregler" på arbetsmarknaden, vilka sannolikt främjar en väl fungerande lönebildning.

Den ekonomiska utvecklingen i omvärlden och Sverige

Resursutnyttjandet i världsekonomin fortsätter att stiga. OECD-områdets ekonomiska tillväxt väntas 2000 bli omkring 4 procent, vilket är högre än under något år på 1990-talet. Tillväxten i USA bedöms avta och plana ut kring den potentiella tillväxtbanan, samtidigt som konjunkturläget i EU-området och Japan förbättras. Sammantaget bedöms BNP-tillväxten i OECD-området uppgå till ca 3 procent under de närmaste åren. Pris- och lönekostnadstrycket i omvärlden framstår som måttligt.

Den svenska ekonomin befinner sig i en stark och bred konjunkturuppgång med stigande sysselsättning. I Konjunkturinstitutets augustiprognos¹ bedöms BNP öka med 4,1 procent i år och 3,6 procent nästa år. Den starka tillväxten innebär att sysselsättningen nu ökar snabbare än på 40 år. Under 2001, när BNP-tillväxten avtar något och rekryteringsläget på arbetsmarknaden blir mer ansträngt, bedöms sysselsättningen öka något långsammare, 1,7 procent jämfört med 2,2 procent 2000. Den ökande sysselsättningen innebär att den öppna arbetslösheten bedöms underskrida regeringens mål på 4 procent fjärde kvartalet i år och uppgå till knappt 4 procent nästa år.

Det råder ännu inte någon mer utbredd och markerad bristsituation på arbetsmarknaden. Bristtalen ökar dock inom allt fler branscher och de varierar i många fall kraftigt geografiskt. För vissa yrken är bristen främst lokaliserad till tillväxtregionerna och då framför allt till Stockholmsområdet. Den fortsatt starka efterfrågeutvecklingen medför att arbetsmarknadsläget blir allt stramare med tilltagande matchningsproblem, vilket bromsar tillväxten.

Vid den nuvarande rörliga växelkursen är det egentligen Riksbankens inflationsmål som är det överordnande. Det är ytterst i förhållande till detta mål och till den penningpolitik som dess uppfyllande kräver, som den svenska genomsnittliga lönekostnadsutvecklingens samhällsekonomiska rimlighet kan bedömas.

Omvärldens lönekostnadsökningar, som är den givna referenspunkten vid fast växelkurs, har dock fortfarande relevans för att utvärdera rimligheten i de svenska lönekostnadernas ökningstakt. Eftersom det svenska inflationsmålet är i linje med övriga EU-länders inflationsmål så är det i praktiken ingen större skillnad mellan båda synsätten.

En huvudslutsats i rapporten är att det svenska näringslivets lönekostnader fortfarande stiger någon procentenhet mer per år i genomsnitt än lönekostnaderna i det övriga EU-området. I förhållande till euroområdet är skillnaden i lönekostnadernas ökningstakt ännu något större. Produktivitetstillväxten i Sverige är inte väsentligt annorlunda och det finns inte heller skäl att förutsätta att den framöver skulle bli systematiskt högre än i EU- eller euroområdet. Därmed kan inte heller de svenska lönekostnadsökningarna på lång sikt överstiga de i EU-området.

För länderna i euroområdet har ECB (EU:s centralbank) lagt fast att inflationstakten får vara *högst* 2,0 procent per år. I den mån ECB:s mål innebär ett lägre inflationsmål än Riksbankens mål om 2 procent krävs i princip en motsvarande lägre nominell löneökningstakt vid deltagande i EMU. Nuvarande mycket begränsade skillnader mellan dessa två olika inflationsmål blir irrelevanta vid ett EMU-medlemskap. Den relevanta jämförelsen blir löneutvecklingen i euroområdet.

Makroekonomiska scenarier för perioden 2001-2007

Tillväxtmöjligheterna under de närmaste åren beror i hög grad på hur lönebildningen fungerar. Detta belyses i rapporten genom två scenarier för den svenska ekonomins utveckling under 2001-2007. De båda scenarierna skiljer sig åt genom att de genomsnittliga nominella lönerna utvecklas olika i de två fallen. Dessa skillnader beror inte på olikheter i efterfrågan på eller utbudet av arbetskraft. Skillnaderna i löneutveckling beror i stället på att lönebildningen fungerar på olika sätt i de två scenarierna.

¹ Konjunkturläget, augusti 2000. Konjunkturinstitutet, Stockholm.

I *basscenariot* sluts avtalen på arbetsmarknaden i samförstånd. I löneförhandlingarna beaktas också effekterna på sysselsättning och arbetslöshet. I *alternativscenariot* lyckas inte parterna nå samförstånd om de ekonomiska förutsättningarna och begränsningarna för lönebildningen. I löneförhandlingarna beaktas inte effekterna på sysselsättning och arbetslöshet. Parterna saknar förtroende för varandra och förhandlingarna präglas av betydande lönekonkurrens. Avtalen tenderar därmed att hamna högre än i *basscenariot*.

I *basscenariot* fungerar lönebildningen förhållandevis väl så att löneökningarna är förenliga med en årlig inflation på 2 procent och en fortsatt stabil tillväxt. I *alternativscenariot* ökar de nominella lönerna så mycket att Riksbanken tvingas höja reporäntan förhållandevis kraftigt för att slå vakt om prisstabiliteten.

Detta innebär en svagare tillväxt och en högre arbetslöshet. BNP-tillväxten i *alternativscenariot* blir i genomsnitt knappt 2 procent per år, jämfört med *bassceniots* drygt 2 procent per år. På sikt nedbringas löneökningarna så att de även i *alternativscenariot* blir förenliga med en årlig inflation på 2 procent och de avkastningskrav som ställs på den internationella kapitalmarknaden. Den sämre fungerande lönebildningen leder därmed till bestående kostnader i form av lägre BNP och högre arbetslöshet jämfört med *basscenariot*.

I *basscenariot* utvecklas lönen efter skatt väsentligt bättre än lönen före skatt. Uppgången i sysselsättningen medför ett betydande utrymme för skattesänkningar. I *basscenariot* sänks skatterna med ytterligare omkring 70 miljarder kronor räknat i dagens penningvärde mellan 2001 och 2005. Det är en konsekvens av och en viktig poäng med *bassceniots* lönebildningsregim.

Med lönebildningsregimen i *alternativscenariot* förspills denna möjlighet. Motsvarande skattesänkningar i *alternativscenariot* är avsevärt lägre, cirka 25 miljarder kronor. Lönekonkurrensen och bristen på samförstånd innebär att parterna på arbetsmarknaden är inställda på att kortsiktigt maximera de egna medlemmarnas inkomster *före* skatt. I slutet ger denna lönebildningsregim till resultat att inkomsterna *efter* skatt blir sämre än vad de skulle blivit om i stället en samförståndslösning valts.

De antaganden som gjorts beträffande produktivitetstillväxten innebär att reallönerna långsiktigt kan öka med i genomsnitt 1,8 procent per år. Med en inflation på 2 procent är detta liktydigt med en nominell löneökning på 3,8 procent, vilket också är löneökningstakten i *basscenariot*. Det är viktigt att poängtera att denna löneökning baserar sig på ett antal *antaganden*, avseende bland annat produktivitetstillväxten och inflationsmålet. Dessa antaganden är naturligtvis behäftade med en osäkerhet.

Löneökningstakten i *basscenariot* skall därför inte tolkas som en norm som med säkerhet är förenlig med Riksbankens inflationsmål. Istället bör den ses som en indikation på ett värde i ett osäkerhetsintervall inom vilket löneökningstakten långsiktigt kommer att ligga vid gällande inflationsmål. Den nedre respektive övre gränsen för osäkerhetsintervallet sätts av den lägsta respektive högsta produktivitetstillväxt som i *förväg* bedöms som rimlig för den valda tidsperioden. Ett mot denna bakgrund sannolikt intervall för löneökningstakten vid en balanserad utveckling kan vara 3 till 4 procent.

Att hamna något för högt i intervallet, dvs. att lönebildningen ger upphov till något för höga löneökningar i relation till den produktivitetstillväxt som *faktiskt* inträffar, innebär bestående samhällsekonomiska kostnader i form av lägre BNP-tillväxt och högre arbetslöshet. För löntagarna innebär det att inkomsterna efter skatt blir lägre, jämfört med ett alternativ med måttligare löneökningar före skatt. Att hamna lågt i intervallet

innebär en viss säkerhetsmarginal och främjar även på andra sätt hög sysselsättning och låg arbetslöshet.

Slutsatsen är att måttliga nominella löneökningar befrämjar en balanserad utveckling med fortsatt stigande sysselsättning och stark utveckling av inkomsterna efter skatt, bland annat genom skattesänkningar medan höga nominella löneökningar leder till lägre sysselsättning och därmed lägre inkomster efter skatt.

2. Internationella förutsättningar för lönebildningen

Konjunkturen i världsekonomin fortsätter att förbättras. OECD-områdets ekonomiska tillväxt väntas bli högre 2000 än under något år på 1990-talet. Den ekonomiska och finansiella krisen i Asien 1997-98 blåste ganska omärkligt förbi i Europa och USA, vad gäller dess effekter på den samlade BNP. Arbetslösheten faller. Den öppna arbetslösheten beräknas i EU-länderna bli 8½ procent 2000, efter att ha pendlat mellan 10 och 11 procent under perioden 1993-1998. I USA sker en viss ytterligare nedpressning – till cirka 4 procent – av den redan tidigare låga arbetslösheten.

En sannolik fortsättning under 2001 på det ekonomiska händelseförloppet, som även OECD gav uttryck för i sin senaste prognos från juni i år, är att tillväxten i den europeiska ekonomin fortsätter, men i något försvagad takt. För USA:s del är en mer påtaglig dämpning att räkna med, efter flera år av tillväxt som överstigit produktionspotentialens. I ett medelfristigt scenario bortom 2001, som bygger på förutsättningen att resursutnyttjandet 2005 blir konjunkturmässigt normalt, räknar OECD med en genomsnittlig tillväxt på 2,3 procent per år för EU-länderna och 3,1 procent för USA, se tabell 2.1. Arbetslösheten i EU-länderna sjunker ytterligare något, medan den stiger i USA.

Tabell 2.1 BNP-tillväxten i OECD-området
Procentuella förändringar per kalenderår

	1990- 1997	1998	1999	2000	2001	2001- 2005
USA	2,8	4,3	4,2	4,9	3,0	3,1
Japan	2,0	-2,5	0,3	1,7	2,2	2,0
EU-området	1,7	2,7	2,3	3,4	3,1	2,3
Hela OECD	2,4	2,4	3,0	4,0	3,1	2,8

Källor: OECD Economic Outlook June 2000. För USA tyder den senast kända utvecklingen på en ännu något större uppgång år 2000.

Det allt högre resursutnyttjandet i världsekonomin har medfört ett förstärkt inflationstryck. Till detta bidrar att råoljepriserna nästan tredubblats (i dollar räknat) sedan den senaste bottenivån vid årskiftet 1998/99. Andra internationella råvarupriser har emellertid uppvisat en betydligt lugnare utveckling, och läget på oljemarknaden är åtminstone för tillfället relativt stabilt. Risker för en världsomfattande inflationsledd recession av 1970-talstyp ter sig ganska liten. Inom EU-området har man visserligen att kämpa med de tillkommande inflationsimpulser som ligger i eurons successiva depreciering alltsedan början av 1999, och en höjning av den europeiska centralbankens styrrenta är sannolik. I USA är en stramare penningpolitik mindre påkallad än i Europa, i synnerhet om man beaktar att toleransen för inflation där tycks vara något större.

Lönebildningen framstår i flertalet OECD-länder inte som någon nyckelfråga för inflationsutvecklingen för närvarande. Impulserna från det stigande resursutnyttjandet och oljeprishöjningarna har hittills i relativt liten utsträckning återverkat på löneutvecklingen. I USA tilltog visserligen löneökningstakten under 1998 och 1999, men

effekten på inflationen har varit begränsad genom de starka produktivitetssökningarna. I Tyskland förefaller löntagarna i praktiken mycket återhållsamma, trots att iögonenfällande höga lönekrav inledningsvis under 2000 framställdes i förhandlingarna på vissa avtalsområden. Bland för Sverige ekonomiskt viktiga länder i Europa hör dock de övriga nordiska länderna och Storbritannien till dem där jämförelsevis höga löneökningar förväntas för åren 2000 och 2001. För EU-området totalt får man räkna med en något högre löneökningstakt än under 1998 och 1999, en acceleration som emellertid till större delen kan väntas komma att kompenseras av en tilltagande tillväxt i produktiviteten.

2.1 Löner och lönekostnader i EU-området och USA

Jämförelser av löne- och lönekostnadsutvecklingen mellan olika länder är besvärliga att göra av en mängd olika skäl. Det är för det första svårt att få tag i sammanhängande statistik för homogena branscher och kategorier av arbetstagare, grupperat på samma sätt för flera länder. Man får nöja sig med relativt stora och anonyma makroekonomiska aggregat. Detta betyder att en uppmätt förändring i lönenivån kan bero på strukturella förändringar i bransch- och yrkessammansättning, m.m., vilka för vissa slag av analyser egentligen borde rensas bort. För det andra kan löne- och lönekostnadsbegreppen skilja sig åt mellan olika länders statistik – inkludera eller exkludera vissa lönebikostnader, etc. OECD sammanställer med hjälp av medlemsländernas nationalräkenskaper statistik och prognoser för lönebegreppet "compensation per employee in the business sector". Detta är det vanligaste begreppet i internationella sammanhang om man vill göra övergripande jämförelser med likartad definition för ett stort antal länder eller ländergrupper. På svenska kan begreppet kallas "lön och kollektiva avgifter per anställd i näringslivet". Kollektiva avgifter är avgifter som anses motsvara förmåner till den enskilde arbetstagaren. De utgörs dels av socialförsäkringsavgifter till offentliga socialförsäkringssystem, dels av avgifter (premier) till försäkringssystem som avtalats mellan parterna på arbetsmarknaden. Egenavgifter till olika slags system finns med redan i delbegreppet "lön".

Fördelen med lönekostnads måttet "lön och kollektiva avgifter per anställd" är att det är lätt att beräkna. De ingående komponenterna finns enligt de internationella konventionerna för nationalräkenskaper tillgängliga för alla OECD-länder. Måttet har emellertid brister som gör att det internt i t.ex. Sverige används mer sällan.

För det första omfattas inte s.k. löneberoende indirekta skatter, vilka utan tvivel är en kostnad för företagets arbetskraftsanvändning, men som inte är knutna till någon särskild förmån för löntagarna. Gränsen mellan vad som är en sådan löneskatt och en socialförsäkringsavgift är i realiteten ofta ganska subtil. I dagligt tal används begreppet arbetsgivaravgifter för både kollektiva avgifter (som ingår i måttet) och löneskatter (som inte ingår). I vissa länder finns löneskatter ("payroll taxes") inte alls, men de förekommer i Sverige och ett antal andra länder. I Sverige har dessutom det procentuella uttagat varierat kraftigt under årens lopp, bl.a. eftersom löneskatter ibland har använts för "växling" mot ändrade socialförsäkringsavgifter.

För det andra är lön per arbetad timme i regel ett mer relevant mått än lön per anställd, i varje fall när det gäller analyser av kostnadsutvecklingen. Det finns emellertid inte fullständiga och lättillgängliga underlag för att göra sådana beräkningar för alla länder. Genomsnittslönen per anställd påverkas förutom av timlönen även av bl.a. om

den normala eller den faktiska veckoarbetstiden ändras, om andelen deltidsanställda ändras, eller om antalet betalda frånvarotimmar (på grund av t.ex. ändrad semesterlängd) ändras.

Lönekostnader per anställd och per arbetad timme

I tabell 2.2 har OECD:s sammanställningar av lön och kollektiva avgifter per anställd i näringslivet kompletterats för EU-länderna och USA, dels med data över indirekta löneskatter för de länder där sådana förekommer, dels med de uppskattningar av den årliga medelarbetstiden per anställd som kunnat göras. De förändringar i indirekta löneskatter som gjorts under årens lopp har inte varit så stora att de märkbart påverkat de genomsnittliga lönekostnadsökningarna för hela EU-området (i USA förekommer inte denna typ av beskattning). De beräknade lönekostnadsökningarna per timme har i EU-området genomgående varit högre än lönekostnadsökningarna per anställd, vilket är uttryck för att medelarbetstiderna sjunkit i flertalet EU-länder. Nedgången i medelarbetstider har dock skett i långsammare takt på 1990-talet än under 1980-talet. En viss fortsatt minskning av EU-områdets medelarbetstider är sannolik under åren 2000 och 2001, bl.a. som en återspeglning av Frankrikes beslut om successiv allmän arbetstidsförkortning, vilken började få effekt 1999.

Tabell 2.2 Lönekostnadsutvecklingen i näringslivet i EU-området och USA
Procentuella förändringar per kalenderår

	1982- 1987	1987- 1992	1992- 1997	1998	1999	2000	2001
<i>EU-området</i>							
Lön inkl. kollektiva avgifter och indirekta löneskatter per anställd	7,1	6,4	3,3	2,3	2,5	3,0	3,3
Lön inkl. kollektiva avgifter och indirekta löneskatter per timme ¹	7,9	6,8	3,6	2,1	2,7	3,2	3,5
<i>USA²</i>							
Lön inkl. kollektiva avgifter per anställd	4,9	4,9	3,0	4,9	4,4	4,4	4,8
Lön inkl. kollektiva avgifter per timme	4,4	4,7	2,6	5,4	5,0	4,4	4,8

¹ Med användning av skattningar av medeltal årstimmar per anställd för Tyskland, Frankrike, Italien, Storbritannien, Finland, Nederländerna, Spanien och Sverige; för anställda i hela ekonomin, i några fall inkl. även egenföretagare; olika typer av underkällor.

² Löneskatter förekommer inte i USA.

Källor: OECD Economic Outlook, OECD Employment Outlook, OECD Revenue Statistics, olika utgåvor; U.S. Department of Labor; beräkningar och bedömningar inom Konjunkturinstitutet.

En diskussion om arbetstidsförkortning pågår även i Sverige. Under något eller ett par års tid kan detta lagstiftnings- eller avtalsvägen vara genomförbart. I den mån en arbetstidsförkortning leder till högre timlön än vid oförändrad arbetstid uttraderas detta troli-

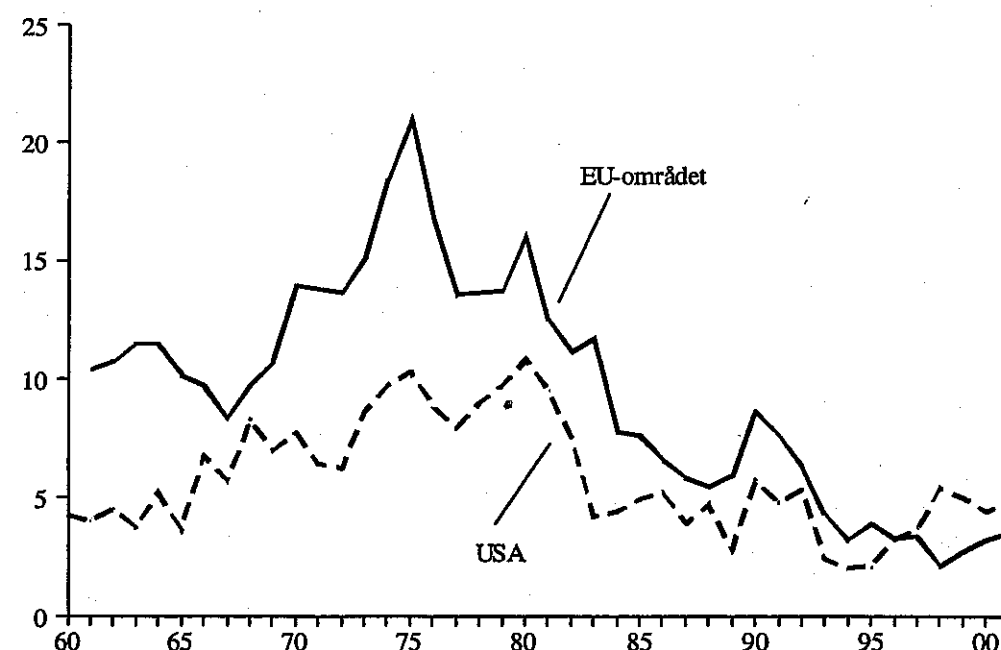
gen genom att löneökningarna i senare avtalsförhandlingar blir lägre. En annan möjlighet är att en ökad timlönkostnad täcks genom prishöjningar i företagen och därmed reducerade reala timlönkostnader. På makroekonomisk nivå hindras dock en sådan utveckling av Riksbankens inflationsmål eller genom ett deltagande i den europeiska valutaunionen. Vad som skulle möjliggöra en bestående höjning av inkomsten per anställd vore om arbetstidsförkortningen som sådan ger upphov till en kompenserande produktivitetshöjning. Den principiella tanken är att de anställda, med kortare arbetstid, orkar höja arbetstempot, organiserar arbetet bättre etc. Det finns å andra sidan risk att kortare arbetstid leder till större andel "ställtider", m.m., som sänker produktiviteten. Bl.a. Konjunkturinstitutet har i sina beräkningar av en arbetstidsförkortnings konsekvenser för Sveriges del¹ förutsatt obefintliga eller små positiva produktivitetseffekter.

Måttlig acceleration i de nominella lönekostnadernas

Timlöneökningen i EU-området väntas tillta till cirka 3,5 procent under 2001, som framgår av tabell 2.2. Accelerationen framstår möjligen som liten med tanke på att resursutnyttjandet i ekonomin ökar och att arbetslösheten sjunker. Den öppna arbetslösheten i EU-området beräknas för 2000 bli ungefär lika hög som vid konjunkturtoppen kring 1990 – cirka 8½ procent jämfört med ungefär 8 procent – men lönekostnadsutvecklingen är betydligt lägre, se diagram 2.1.

Diagram 2.1 Lönekostnadsutvecklingen per timme i näringslivet i EU-området och USA

Procentuella förändringar från föregående år

Noter och källor: Se tabell 2.2.

¹ Makroekonomiska effekter av en arbetstidsförkortning, Rapport, februari 2000. Konjunkturinstitutet, Stockholm.

En viktig skillnad är att prisstabiliseringspolitiken nu är mycket mer trovärdig och att inflationsförväntningarna är lägre. Under de senaste åren har löntagarna varit påtagligt försiktiga med sina lönekrav i de tyngst vägande EU-länderna, med Storbritannien som ett kanske mer betydande undantag på senare tid.

Reallönerna ökar betydligt kraftigare i USA än inom EU

Den återhållna löneutvecklingen i flertalet EU-länder är delvis ett kvardröjande resultat av de 5-6 åren av ungefär 11-procentig öppen arbetslöshet under mitten av 1990-talet, och en medvetenhet hos mer centralt placerade förhandlare att den pågående konjunkturförbättringen på arbetsmarknaden snabbt bryts genom penningpolitiska åtgärder, om löneökningarna tar fart. En ytterligare orsak kan vara insikten att även begränsade nominella lönehöjningar kan ge reallöneförbättringar om inflationen är låg. Under perioden 1992-1997 motsvarades ungefär 3-procentiga nominella lönehöjningar per år inte av några reallönehöjningar alls, till skillnad från under perioden 1999-2001, se tabell 2.3.

Tabell 2.3 Nominell och real löneutveckling (exkl. kollektiva avgifter m.m.) i näringslivet i EU-området och USA

Procentuella förändringar per kalenderår

	1982- 1987	1987- 1992	1992- 1997	1998	1999	2000	2001
EU-området							
Nominell lön per anställd	7,0	6,3	3,0	2,3	2,5	3,0	3,3
Nominell lön per timme ¹	7,8	6,7	3,2	2,1	2,7	3,2	3,5
Real lön per anställd	1,1	1,4	0,0	0,7	0,9	0,9	1,2
Real lön per timme	1,9	1,8	0,2	0,5	1,1	1,1	1,4
USA							
Nominell lön per anställd	4,8	4,9	3,0	4,9	4,4	4,4	4,8
Nominell lön per timme	4,3	4,7	2,6	5,4	5,0	4,4	4,8
Real lön per anställd	1,0	0,6	0,7	4,1	2,7	2,0	2,6
Real lön per timme	0,5	0,4	0,3	4,6	3,3	2,0	2,6

¹ Med användning av skattningar av medeltal årstimmar per anställd för Tyskland, Frankrike, Italien, Storbritannien, Finland, Nederländerna, Spanien och Sverige; för anställda i hela ekonomin, i några fall inkl. även egenföretagare; olika typer av underkällor.

Anm.: Nominella löneökningar har räknats om till reala med hjälp av deflatorn för privat konsumtion.

Källor: OECD Economic Outlook, OECD Employment Outlook, OECD Revenue Statistics, olika utgåvor; U.S. Department of Labor; beräkningar och bedömningar inom Konjunkturinstitutet.

För USA:s del framtonar en ännu mer radikalt förändrad bild på reallöneområdet. Där hade den långsiktiga tillväxten i de genomsnittliga reallönerna sedan ett par decennier

nästan varit obefintlig när utvecklingen bröts i slutet av 1990-talet. Tillväxttrenden synes för närvarande ligga på gott och väl 2,5 procent per år, visserligen med omvittnat stora skillnader mellan olika löntagargrupper på den amerikanska arbetsmarknaden.

"Den nya ekonomin" ger skjuts åt den amerikanska produktivitetstillväxten, men har ännu ingen stor effekt i Europa

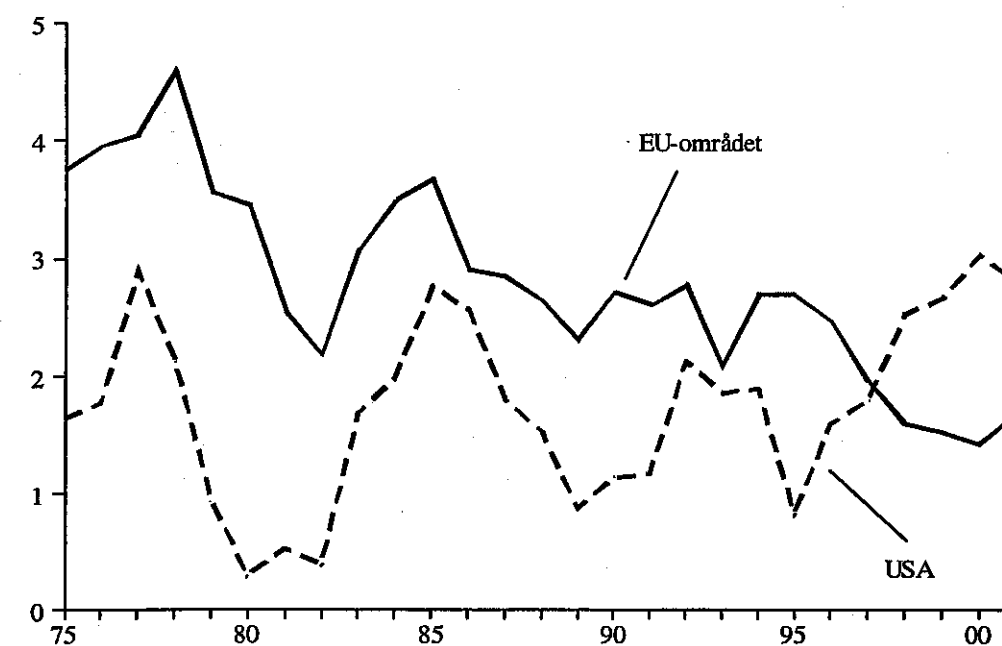
Den långsiktiga grunden för reallöneökningar ligger i ökad produktionsvolym per arbetad timme, dvs. tillväxt i arbetskraftens produktivitet. Timlönen kan öka lika mycket som produktiviteten utan att detta leder till inflation. I USA har produktivitetstillväxten i näringslivet förstärkts sedan mitten av 1990-talet. Som en viktig förklaring till detta brukar "den nya ekonomin" nämnas. Detta fenomen innebär mycket oklart, men i varje fall är den ökande datoranvändningen, den effektivare informationsbehandlingen och den allt starkare internationaliseringen viktiga ingredienser. Ibland räknas också de moderna penningpolitiska institutionerna, med självständiga och på inflationsimpulser snabbt reagerande centralbanker, som inslag i den nya ekonomin.

Datorer och IT-teknik är dock inte något som har börjat utvecklas först under de senaste fem åren, och det är svårt att säga hur pass genomgripande det nu pågående "kvalitativa språnget" skall bedömas vara. I USA har produktivitetstillväxten uppvisat betydande cykliska variationer tidigare i historien. Den senaste perioden med hög produktivitetstillväxt framstår som ovanligt kraftig och långvarig, se diagram 2.2, men sammanfaller med en ovanligt långvarig period med successivt ökat kapacitetsutnyttjande. En vändning nedåt kan inte uteslutas när högkonjunkturen efterhand mattas av. I Europa har den nya ekonomins nuvarande och mycket omskrivna fas inte satt några djupare spår i produktivitetstillväxten för näringslivet som helhet. Snarast är det slående hur produktiviteten långsiktigt sett ökat i allt svagare takt i EU-området.

Lönekostnader per producerad enhet

Produktivitetstillväxten varierar ofta mycket kraftigt från ett år till ett annat, bl.a. beroende på att företagen inte omedelbart kan anpassa arbetsstyrkan till snabba förändringar i produktionsvolymens storlek. Statistiska svårigheter att korrekt mäta produktionen och arbetskraftsinsatsen kan vidare ge upphov till ganska stora slumpmässiga svängningar. I diagram 2.2 har en utjämning gjorts på så sätt att tre års glidande medeltal av tillväxttalen redovisas. När man beräknar lönekostnader per producerad enhet (genom att dividera timlönekostnaderna med produktiviteten) uppstår liksom ofta svårtolkade tillfälliga fluktuationer. Ett syfte med att beräkna lönekostnader per producerad enhet är att se vilken ökningstakt i arbetskraftskostnaderna som den rådande löneökningstakten innebär, givet produktivitetstillväxten i företaget eller ekonomin. Att låta tvärsnittliga kast i produktivitetstillväxten slå igenom fullt ut i beräkningen kan vara missvisande om man t.ex. vill bedöma den aktuella lönebildningsprocessens hållbarhet på något längre sikt. De mycket kortsiktiga produktivitetsvariationerna kan näringslivet hantera genom att använda vinstmarginalerna som buffert, och är inte relevanta för en bedömning av om löneökningstakten är rimlig eller inte. Ett besläktat synsätt ligger bakom en traditionell metod att i företagsekonomiska produktkostnads kalkyler använda s.k. standardkostnader.

Diagram 2.2 Produktivitetstillväxt i näringslivet i EU-området och USA
Procentuella förändringar från föregående år

Anm.: 3 års glidande medeltal för att utjämna kraftiga fluktuationer. Produktiviteten beräknad som produktion per timme i näringslivet.

Källor: OECD Economic Outlook, OECD Employment Outlook, olika utgåvor; U.S. Department of Labor; beräkningar och bedömningar inom Konjunkturinstitutet.

I början av 1970-talet, när man på historiska grunder tyckte sig kunna utgå från att produktivitetstillväxten långsiktigt var mycket stabil och att eventuella fluktuationer bara var kortsiktiga konjunkturella företeelser, användes ibland metoden att beräkna lönekostnader per producerad enhet med en trendmässig produktivitetstillväxt beräknad över en 10-20-årsperiod. Detta var bl.a. ett sätt att för konjunkturanalytiska syften grovt normera kostnadsökningarna i olika länder som hade kraftigt skiljaktiga produktivitetstrender, t.ex. Japan och USA. Jämförelser blev annars mycket svåra att göra. När det så småningom blev tydligt att mer långsiktiga förändringar i produktivitetstrenderna ägde rum utöver den konjunkturella övergavs i stort sett denna metod, till förmån för beräkningar enbart med aktuella produktivitetstillväxttal. I tabell 2.4 redovisas dock parallellt beräkningar av lönekostnadsutvecklingen per producerad enhet, där en jämförelsevis kortsiktig trend (3 år) använts för produktivitetstillväxten.

Tabell 2.4 Lönekostnadsutveckling per producerad enhet i näringslivet i EU-området och USA

Procentuella förändringar per kalenderår

	1982- 1987	1987- 1992	1992- 1997	1998	1999	2000	2001
<i>EU-området</i>							
Med faktisk produktivitet	4,5	4,2	1,3	0,9	1,8	1,1	1,5
Med 3 års trend i produktiviteten ¹	4,6	4,1	1,2	0,5	1,2	1,8	1,8
<i>USA</i>							
Med faktisk produktivitet	2,1	2,9	1,2	2,4	1,7	1,4	2,6
Med 3 års trend i produktiviteten ¹	2,2	3,3	1,0	2,8	2,2	1,4	1,9

¹ Samma produktivitetstal som i diagram 2.2.

Källor: OECD Economic Outlook, OECD Employment Outlook, OECD Revenue Statistics, olika utgåvor; U.S. Department of Labor; beräkningar och bedömningar inom Konjunkturinstitutet.

Låg löneinflation

Lönekostnadsökningen per producerad enhet – löneinflationen – är som framgår av tabell 2.4 förhållandevis måttlig för närvarande, både i EU-länderna och i USA, och kan beräknas förbli det även 2001. De prisökningstal som redovisas i tabell 2.5 avser priserna på näringslivets bidrag till BNP inom respektive territorier. De direkta effekterna på inflationen via importerade rå-, insats- och konsumtionsvaror är inte inräknade.

Tendensen för EU-områdets del är att löneinflationen blir något lägre än prishöjningarna på näringslivets produktion, i synnerhet om man inberäknar den kostnadsdämpande effekten av den konjunkturrellt ganska kraftiga förstärkningen av produktivitetstillväxten. Innebörden torde vara en begränsad ökning av vinstmarginalerna. Den underliggande bilden – om man räknar med den konjunkturrellt något mer utjämnade produktiviteten – är emellertid en ganska balanserad utveckling av lönekostnader och priser.

I ett längre bakåtblickande perspektiv har produktpriserna både i EU-området och i USA stigit i genomsnitt någon procentenhet snabbare än lönekostnaderna per producerad enhet. Detta kan utgöra indikationer på att vinstmarginalerna långsiktigt ökat. Det saknas dock lättillgänglig statistik som är nog heltäckande och tillförlitlig för att direkt utvisa hur kapital- respektive löneinkomsternas andelar av produktionsresultatet har utvecklats långsiktigt.

Tabell 2.5 Prisutveckling och indikator på vinstmarginalerna i näringslivet i EU-området och USA

Procentuella förändringar per kalenderår

		1982- 1987	1987- 1992	1992- 1997	1998	1999	2000	2001
<i>EU-området</i>								
Pris på produktionen	(1)	6,2	4,8	2,7	1,9	1,5	1,8	2,1
Pris i relation till lönekostnad per producerad enhet	(2)	1,6	0,6	1,4	1,0	-0,3	0,7	0,6
	(3)	1,5	0,7	1,3	1,4	0,3	0,0	0,3
<i>USA</i>								
Pris på produktionen	(1)	3,9	3,6	2,0	1,2	1,4	2,0	2,3
Pris i relation till lönekostnad per producerad enhet	(2)	1,8	0,7	0,8	-1,2	-0,3	0,6	-0,3
	(3)	1,7	0,3	1,0	-1,6	-0,8	0,6	0,4

(1) Deflatorn för BNP exkl. offentlig konsumtion.

(2) Lönekostnad per producerad enhet beräknad med faktisk produktivitet, jfr. tabell 2.4.

(3) Lönekostnad per producerad enhet beräknad med 3 års trend i produktiviteten, jfr. tabell 2.4.

Källor: OECD Economic Outlook, OECD Employment Outlook, OECD Revenue Statistics, olika utgåvor; U.S. Department of Labor; beräkningar och bedömningar inom Konjunkturinstitutet.

Lönekostnader, inflation och arbetslöshet i enskilda europeiska länder

I Västeuropas två största ekonomier, Tyskland och Frankrike, är inflationen låg, som framgår av tabell 2.6. Lönekostnadsökningarna beräknas uppgå till omkring 2 procent, vilket betyder att redan en blygsam produktivitetstillväxt ger upphov till en löneinflation som med god marginal understiger euroområdets inflationsmål. Stigande importpriser, som följd av eurons depreciering och en eventuell förstärkning av den internationella råvarukonjunkturen, utgör sannolikt ett starkare hot – om än även det begränsat – mot prisstabiliteten. I de övriga euroländerna är lönekostnadsökningarna och inflationstakten i genomsnitt något högre. Finland och Nederländerna utmärker sig särskilt, med lönekostnadsökningar i trakten av 4 procent för närvarande.

Storbritannien har sedan några år klart högre inflation och lönekostnadsökningar än euroländerna, och denna tendens består under 2001; lönekostnaderna beräknas fortsätta att stiga i en årstakt av cirka 6 procent. Även Danmark och Norge har lönekostnadsökningar betydligt över eurogenomsnittet.

Det avtecknar sig således en bild av högre inflation och större lönehöjningar i de europeiska länder som står utanför valutaunionen. Samtidigt är arbetslösheten betydligt högre i euroområdet än genomsnittet för de utanförstående länderna. Det bör understrykas att det inom euroområdet inte finns något entydigt samband, så att länder med hög arbetslöshet har låga löneökningar och omvänt.

Tabell 2.6 Lönekostnadsutveckling, inflation och arbetslöshet i vissa länder
Procentuella förändringar per kalenderår, resp. arbetslöshetsnivå

	Lönekostnader ¹		Inflation ²		Arbetslöshet ³		
	1997- 1999	1999- 2001	1997- 1999	1999- 2001	1999	2000	2001
Tyskland	1,6	2,2	1,0	1,0	9,0	8,5	7,7
Frankrike	1,8	2,0	0,6	1,3	11,1	9,8	8,8
Italien	0,5	2,8	2,1	2,2	11,5	11,0	10,5
Österrike	2,6	2,2	0,6	1,6	5,3	5,0	4,5
Belgien	2,1	2,6	1,3	1,0	9,0	8,3	7,8
Finland	3,9	4,5	2,0	2,5	10,2	9,2	8,5
Nederländerna	2,8	3,8	1,6	2,8	3,2	2,5	2,1
Hela euroområdet	1,4	2,3	1,4	1,7	10,1	9,2	8,5
Storbritannien	6,1	5,8	3,0	3,1	5,9	5,7	5,8
Danmark	4,5	3,7	2,3	2,6	5,5	5,4	5,4
Sverige	4,2	4,4	0,9	1,8	5,6	4,7	3,9
Hela EU-området	2,4	3,1	1,7	2,0	9,2	8,5	7,9
Norge	6,4	4,6	..	..	3,2	3,5	3,6
USA	4,7	4,6	1,3	2,2	4,2	4,0	4,2
Japan	-0,6	0,3	-0,4	-0,4	4,7	4,8	4,8

¹ Lön inkl. kollektiva avgifter och löneskatter per anställd i näringslivet.

² Deflatorn för BNP.

³ Öppet arbetslösa i procent av arbetskraften, ländernas egna definitioner.

Källor: OECD Economic Outlook June 2000; för Sverige Konjunkturinstitutets augustiprognos.

2.2 Sveriges löner och lönekostnader i ett EU-perspektiv

Den svenska samhällsekonomiska debatten har under 1990-talet till stor del handlat om lönebildningen. Dess benägenhet att ge lönekostnader som stiger snabbare än i omvärlden har omvittnats i ett flertal sammanhang. Beslutet om att inrätta Medlingsinstitutet var ett av de förslag som utredningen om ett förstärkt förlikningsmannainstitut lade fram i syfte att göra lönebildningen mer effektiv från samhällsekonomisk synpunkt, se *Medling och lönebildning*, SOU 1998:141. I takt med Europa var titeln på Edingruppens första rapport (1995), som behandlade lönebildningens förmåga att gå som titeln angav. Edingruppen var en grupp ekonomer från ett flertal av arbetsmarknadens parter.

I Sverige har näringslivets lönekostnader per timme från 1980-talets mitt till i år ökat sammanlagt 12 procent mer än i det nuvarande EU-området. Denna relativa timkostnadsökning beror inte till någon del på ökade arbetsgivaravgifter i förhållande till de övriga länderna; tvärtom har lönekostnadsökningarna exkl. avgifter varit ännu något större. Det var främst sänkningarna i avgiftstrycket i samband med krisuppgörelsen

1992 mellan regeringen och den dåvarande socialdemokratiska oppositionen som verksamt bidrog till att sänka den svenska relativa kostnadsnivån. Sedan dess har de svenska kostnaderna återtagit sin tendens att stiga något snabbare än de genomsnittliga europeiska.

Jämförelsematerialen

Den förmåsta källan till snabb, kortperiodisk och heltäckande information om den svenska löneutvecklingen är SCB:s s.k. konjunkturstatistik över löner. Konjunkturstatistiken tar inte med socialförsäkringsavgifter och andra arbetsgivaravgifter/löneskatter. Motsvarigheter till denna väl täckande typ av statistik saknas för de flesta andra viktiga länder. Vad som närmast är jämförbart i andra länder är lönen (exkl. arbetsgivaravgifter m.m.) per timme enligt tabell 2.3. Det måste påpekas att dessa beräkningar för andra länder inte är lönestatistik i egentlig mening, utan har nationalräkenskaperna som utgångspunkt; den uppmätta lönesumman divideras med ett mått på arbetsvolymen. Ökningstalen påverkas då av en mängd saker som inte är särskilt relevanta för att bedöma den egentliga löneutvecklingen som t.ex. variationer i användningen av personal med avvikande lönesättning, variationer i omfattningen av betald ledighet, bonuslöner, m.m., samt varierande utbetalningar av retroaktiva löner som avser en tidigare period. För att vara någorlunda säkra vid makroekonomiska internationella löne- och lönekostnadsjämförelser är det viktigt att förstå de skillnader för Sveriges del som finns mellan ökningstalen enligt konjunkturstatistiken och de ökningstal som kan härledas från nationalräkenskapsdata.

Förändringar i sjukersättningssystemet

För Sveriges del har sjukersättningssystemet ändrats ett antal gånger under 1990-talet med komplicerade konsekvenser för den löneutveckling som kan uppmätas med hjälp av nationalräkenskaperna. År 1992 ersattes sjukpenningen med av arbetsgivarna betald sjuklön under de första två veckorna i en sjukdomsperiod. Detta höjde givetvis den utbetalda lönesumman utan att det var fråga om löneökning. Det var bara fråga om att arbetsgivaren ersatte försäkringskassan som utbetalare av ersättningen. År 1993 infördes en karensdag. Detta sänkte lönesumman, men det var inte fråga om lönesänkning (åtminstone inte i konjunkturstatistikens mening) även om inkomsterna blev lägre för dem som var sjuka. År 1996 sänktes sjuklönens kompensationsgrad från 90 till 75 procent av lönen, återigen en sänkning av lönesumman som inte utgjorde en egentlig lönesänkning.

År 1997 höjdes arbetsgivarperioden tillfälligtvis till 4 veckor. Effekterna av dessa ändringar på arbetsgivarnas kostnader har motverkats med ändrade arbetsgivaravgifter. Den kvantitativa betydelsen av liknande ändringar i andra länder är mycket svårt att få en övergripande bild av. Klart är emellertid att sådana tekniska faktorer begränsar de statistiska möjligheterna att jämföra lönebildningssystemens makroekonomiska egenskaper.

Retroaktiva löner

Variationer i retroaktiva betalningar är ett något mindre problem såtillvida att effekterna utjämnas, sett över ett par års tid. För tolkningen av ett kortsiktigt förlopp är dessa betalningar ibland dock viktiga att känna till. Detta gäller inte bara när man använder uppgifter från nationalräkenskaperna utan även de preliminära versionerna av den månadsvisa konjunkturstatistiken. Åren 1996 och 1999 steg exempelvis de utbetalda lönesummorna betydligt mer än de periodiserade kostnaderna, medan fallet var det omvända under de år som närmast föregick dessa revisionsår.

Även efter att nationalräkenskapsdata justerats i ovannämnda tekniska avseenden kvarstår för enskilda år ganska stora skillnader i löneökningstakt gentemot konjunkturstatistiken, se kolumn (1) och (2) i tabell 2.7. Sett över ett antal år blir överensstämmelsen betydligt bättre, med en endast obetydlig tendens till lägre löneökningar enligt konjunkturstatistiken.

Tabell 2.7 Löneutvecklingen (exkl. kollektiva avgifter m.m.) per timme i näringslivet i Sverige, EU- samt euroområdet
Procentuella förändringar per kalenderår

	Sverige					EU-	Euro-
	konjunktur- statistiken	nationalräkenskaperna			skillnad (1) - (4)	området	området
		(1)	(2)	(3)		(4)	(5)
1993	3,0	4,0	4,2	3,4	-0,4	4,3	4,7
1994	2,4	3,7	3,9	4,6	-2,2	2,9	2,7
1995	4,1	3,2	3,5	3,7	0,4	3,6	3,6
1996	6,0	5,4	4,9	5,7	0,3	2,4	1,9
1997	4,4	4,3	4,5	4,5	-0,1	3,0	2,2
1992-1997	4,0	4,1	4,2	4,4	-0,4	3,2	3,0
1998	4,1	4,4	4,7	3,7	0,4	2,1	1,0
1999	3,3	3,5	3,1	3,2	0,1	2,7	2,1
2000	3,8	4,0	4,3	4,1	-0,3	3,2	2,6
2001	4,2	4,2	4,2	4,2	0,0	3,5	3,0

(1) Enl. Konjunkturinstitutet, Analysunderlag, olika utgåvor, sammanvägt till näringslivet.

(2) Ej justerad.

(3) Justerad för retroaktiva löner och förändringar i sjuklönesystemet (jfr. texten).

(4) Justerad även för uppskattade effekter av förändringar i betald frånvaro (sjukdom och semester, jfr. texten).

(5) Baserat på främst nationalräkenskaper (jfr. tabell 2.3).

Den betalda frånvaron

Sjukfrånvaron halverades i stort sett i Sverige från slutet av 1980-talet fram till mitten av 1990-talet. Från och med att systemet med sjuklön infördes 1992, medförde den minskade sjukfrånvaron att företagens utbetalda löner per faktiskt arbetad timme minskade. Från och med 1998, när sjukfrånvaron ökat igen, bl.a. som följd av konjunkturförbättringen, har effekten blivit den omvända. Semester är också betald ledighet. Semesterfrånvaron har långsiktigt inte förändrats nämnvärt sedan 1990-talets början, men det har förekommit viss variation mellan enskilda år. Om man rensar bort även effekterna av förändringar i den betalda frånvaron från de nationalräkenskapsmässiga löneökningstalen blir överensstämmelsen med konjunkturstatistiken ganska god, se tabell 2.7. Undantaget är 1994, då lönehöjningarna i näringslivet enligt konjunkturstatistiken var drygt 2 procentenheter lägre.

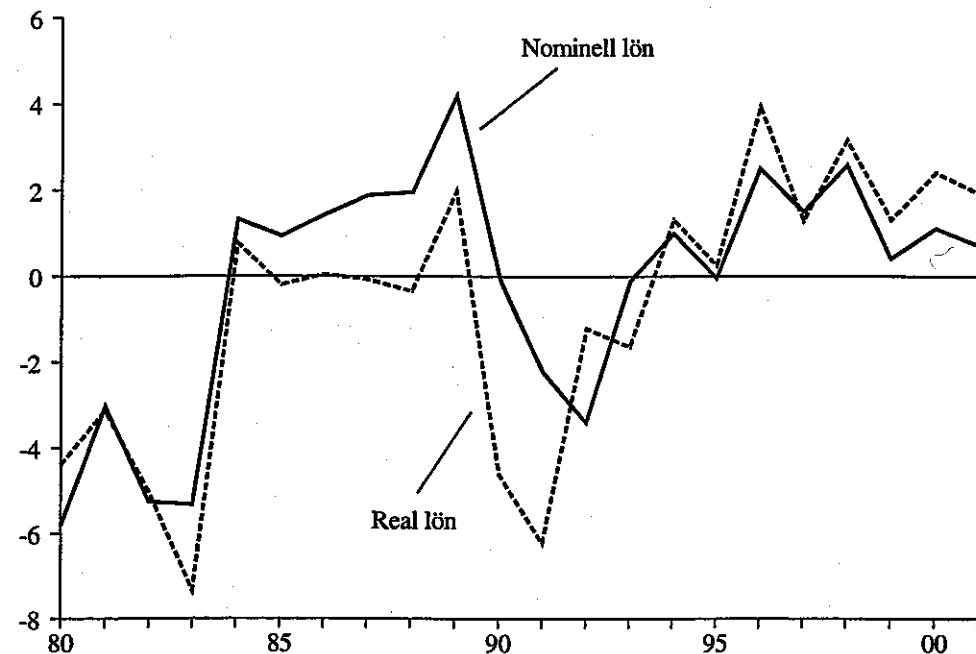
De svenska lönerna stiger någon procentenhet snabbare än EU-genomsnittet

Det säger sig inte självt vilken av de i tabell 2.7 redovisade löneökningssdefinitionerna som lämpar sig bäst för jämförelser med utländska löneökningstal som har nationalräkenskapsdata som utgångspunkt. Även andra länder som har sjuklönesystem har exempelvis haft variationer i sjukfrånvaro, och dessa är eventuellt konjunkturmässigt synkroniserade länder emellan. Detta skulle kunna tala emot att för Sverige använda tal som är justerade för variationer i betald frånvaro (och såtillvida också emot att använda konjunkturstatistiken). Likaså förekommer variationer i retroaktiva lönebetalningar i andra länder. Dessa är dock sannolikt inte synkroniserade mellan olika länder, och räknat för en grupp av länder som EU-området kan de tänkas ta ut varandra. Systemförändringar av typen ändringar i sjuklöner regler har knappast heller någon benägenhet att ske samtidigt i olika länder. Det kan således finnas övervägande skäl att använda de omperiodiserade och för förändringar i sjuklönesystemet justerade ökningstalen för Sveriges del, dvs. kolumnen (3) i tabell 2.7. För jämförelser som går längre tillbaka än 1992-1993 bortfaller alternativet med konjunkturstatistiken, eftersom den då inte fanns etablerad i sin nuvarande form.

Slutsatsen är att de svenska lönerna inom näringslivet sedan 1992 ökat någon procentenhet snabbare än lönerna i EU-länderna som genomsnitt. Med de nu aktuella prognoserna för 2000 och 2001 skulle skillnaden krympa en aning. Jämför man Sverige med enbart euroområdet har skillnaden varit ännu större alltsedan 1990-talets mitt, ett förhållande som väntas bestå under 2000 och 2001.

Den svenska inflationen har under ett antal år varit lägre än det övriga Europas. Ser man till de reala löneökningarna har alltså marginalen till EU-området varit större än för de nominella, se diagram 2.3. Detta är ett brott mot den tidigare trenden. Under åren 1980-1992 föll de reala timlönerna i näringslivet med 0,5 procent per år i Sverige, medan de steg med cirka 1,5 procent i det övriga EU-området. Från 1993 fram till i fjol steg de i stället med 1,8 procent per år i Sverige, att jämföra med cirka 0,5 procent i det övriga EU-området.

Diagram 2.3 Skillnad mellan löneutvecklingen per timme i näringslivet i Sverige och EU-området, nominellt och realt
Procentenheter per kalenderår

Anm.: För Sverige med nationalräkenskapsdata enligt (3) i tabell 2.7. För EU-området enligt tabell 2.3. Nominella löneökningar har räknats om till reala med hjälp av deflatorn för privat konsumtion.

Uttaget av arbetsgivaravgifter har successivt ökat något

Det svenska näringslivets lönekostnader sänktes 1993 som nämnts genom minskade arbetsgivaravgifter, vilket var en del av den s.k. krisuppgörelsen hösten 1992. Sänkningen av kostnadsnivån till följd härav blev cirka 3 procent, och den totala ökningen i lönekostnaderna per timme uppgick bara till cirka 1 procent. Detta var betydligt mindre än i det övriga EU-området. Sedan dess har en mängd justeringar och byten gjorts av olika socialförsäkringsavgifter och löneskatter som sammantaget motsvarat kostnadsökningar på drygt 2 procent.

Trots att avgiftsbelastningen parallellt har höjts något även i vissa andra EU-länder har, efter 1993 års sänkning av den relativa nivån, det svenska näringslivets totala kostnader stigit med drygt 1 procent mer än i det övriga EU-området. Skillnaden är något större än vad som beräknas ha gällt de "rena" timlönerna, se tabell 2.8. Jämfört med enbart Euro-länderna har skillnaden under de allra senaste åren varit ännu större.

Tabell 2.8 Lönekostnadsutvecklingen (inkl. kollektiva avgifter m.m.) per timme i näringslivet i Sverige, EU- och euroområdet
Procentuella förändringar per kalenderår

	Sverige		EU-området		Euroområdet	
	därav avgifter		därav avgifter		därav avgifter	
1993	1,0	-3,1	4,4	0,1	4,9	0,2
1994	3,8	-0,1	3,1	0,2	2,9	0,2
1995	4,5	1,0	3,7	0,1	3,7	0,1
1996	5,3	0,4	3,2	0,8	2,9	1,0
1997	4,8	0,3	3,4	0,4	2,7	0,5
1992-1997	3,9	-0,3	3,6	0,3	3,4	0,4
1998	4,6	-0,1	2,1	0,0	1,0	0,0
1999	3,4	0,3	2,7	0,0	2,1	0,0
2000	4,7	0,4	3,2	0,0	2,6	0,0
2001	4,2	0,0	3,5	0,0	3,0	0,0

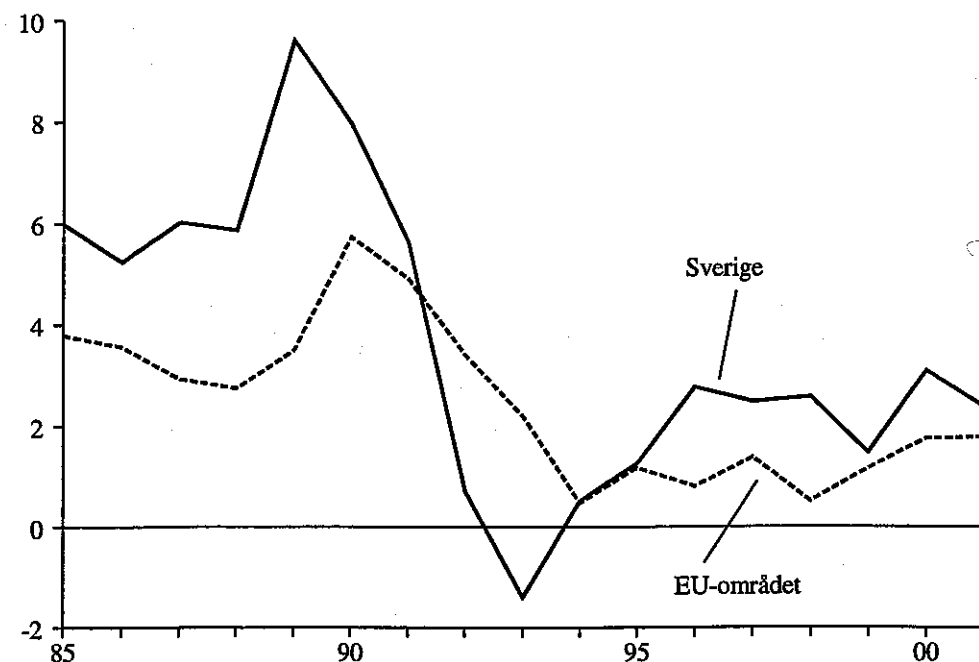
Anm.: För Sverige baserat på nationalräkenskapsdata enligt (3) i tabell 2.6. För EU-länderna baserat på främst nationalräkenskaper (jfr. tabell 2.2).

Produktivitetsuppsvinget kom av sig - lönekostnaderna per producerad enhet ökar åter snabbare än i övriga EU

I samband med sysselsättningsraset i den svenska ekonomin 1992-1994 steg näringslivets produktivitet synnerligen kraftigt. Det var de minst lönsamma och minst produktiva arbetsplatserna som i första hand slogs ut. Resultatet blev en produktivitetstillväxt som var av "strukturomvandlingstyp", ungefär som på 1960-talet, med den väsentliga skillnaden att den friställda arbetskraften inte i nämnvärd omfattning sögs in i nya och mer produktiva aktiviteter. Det allt svagare arbetsmarknadsläget medförde vidare att arbetsgivarna kunde skärpa effektivitetskraven på den kvarvarande arbetskraften. Under ett par års tid ökade näringslivets produktivitet med 3,5 à 4 procent i årstakt, inom industrin ännu mycket mer.

Från och med 1995, när sysselsättningsnivån stabiliserades och så småningom började öka, återgick produktivitetstillväxten till den historiskt sett mer normala 2-procentsnivån. Ungefär där har också EU-länderna som genomsnitt legat (jfr. diagram 2.2). Följden har blivit att även lönekostnaderna per producerad enhet (timlönkostnaderna reducerade med produktivitetstillväxten) från 1990-talets mitt stigit 1 à 2 procentenheter per år snabbare än i EU-länderna som genomsnitt, se diagram 2.4

Diagram 2.4 Lönekostnadsutveckling per producerad enhet i näringslivet i Sverige och EU-området
Procentuella förändringar per kalenderår

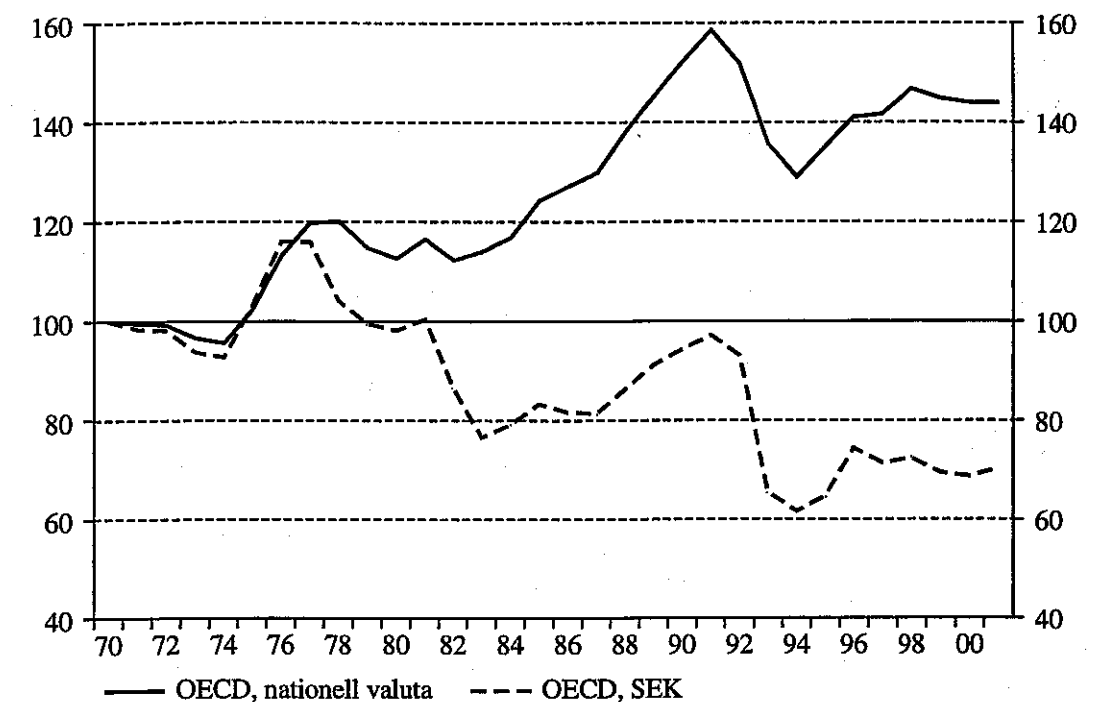
Anm.: Beräkningarna har gjorts med 3 års trend i produktiviteten (jfr. diagram 2.2).

Källor: Konjunkturinstitutet, Analysunderlag, olika utgåvor, OECD Economic Outlook, OECD Employment Outlook, OECD Revenue Statistics olika utgåvor, beräkningar och bedömningar inom Konjunkturinstitutet.

Konkurrenskraft och växelkurser

Den svenska kronan har deprecierats kraftigt sett i ett långt historiskt perspektiv. Räknat från år 1970, då de flesta av västvärldens länder ännu hade fasta växelkurser inom det s.k. Bretton Woods-systemets ram, har kronans värde ungefär halverats. Jämförelsen avser ett genomsnitt av OECD-ländernas valutor, vägda med hänsyn till ländernas betydelse som konkurrenter till det svenska näringslivet. Sedan 1970 har många länder hämtat in det teknologiska och produktivetsmässiga försprång som Sverige och andra äldre industriländer hade, mycket tack vare att den internationella handeln liberaliserats och effektiviserats. Deprecieringen, i genomsnitt ett par procent per år under 30 års tid, skulle delvis kunna ses som uttryck för den svenska lönebildningens – eller mer allmänt ”den svenska modellens” – svårigheter att klara den allt hårdare konkurrensmiljön. Men deprecieringen har varit så stor att industrins lönekostnader per producerad enhet relativt omvärlden (mätt i en gemensam valuta) nu är 25-30 procent lägre än 1970, se diagram 2.5.

Diagram 2.5 Sveriges relativa lönekostnader per producerad enhet inom industrin
Index 1970 = 100

En tolkning av detta är att Sveriges internationella konkurrenskraft faktiskt har förbättrats så mycket genom växelkursutvecklingen. Helt övertygad kan man inte vara om detta; de mätproblem som relativa lönekostnader per producerad enhet erbjuder, hör till de mer svårberäknade inom den ekonomiska statistiken. En del av de jämförbarhetsproblem som finns mellan länder när det gäller timlönekostnaderna har redan tidigare tagits upp. Dessutom tillkommer den sannolikt ännu större svårigheten att göra riktiga produktivetsjämförelser. Det gäller bl.a. att i produktivetsberäkningarna för olika länder korrekt ta hänsyn till långsiktiga kvalitetsförändringar. Dessa visar sig inte om produktionsutvecklingen mäts enbart i vikt, volym eller antal, vilket fortfarande ofta är fallet. Om andra länder haft större, icke inräknade, kvalitetsförbättringar än Sverige, förklarar detta en del av nedgången i den uppmätta relativa lönekostnaden per producerad enhet.

Frågan om den långsiktiga konkurrenskraftens nivå anknyter i princip till frågan om valutans grad av under- eller övervärdering. Om konkurrenskraften faktiskt har förbättrats med i storleksordningen 30 procent sedan 1970, så är en möjlig slutsats att kronan var övervärderad 1970. En annan möjlig slutsats är att kronan är undervärderad nu, eventuellt kombinerat med en övervärdering 1970.

För den förstnämnda tolkningen skulle kunna tala att växelkurserna 1970 hade legat fasta så länge – väsentligen sedan slutet av 1940-talet – att en skevhet mycket väl kunde föreligga. En förespråkare för den andra tesen, att kronan snarare är undervärderad i dag skulle kunna argumentera för att det ”fria fallet” i kronans värde som utlöstes i samband med krisen 1992 var överdrivet stort, och att den undervärdering som blev resultatet ännu består. Att den svenska bytesbalansen alltsedan 1994 haft överskott motsvarande mellan 2 och 4 procent av BNP skulle kunna vara stöd för denna åsikt. Å andra sidan är ett strukturellt överskott i bytesbalansen fördelaktigt för Sverige just nu, om vi har am-

bitionen att "intertemporalt utjämna" konsumtionen med hänsyn till den långsiktiga demografiska utvecklingen. Om tio år kommer antalet pensionärer att öka i snabb takt, samtidigt som befolkningen i förvärvsaktiv ålder minskar. Då är en utlandsförmögenhet, i stället för nuvarande utlandsskuld, av stort värde som buffert. Dagens överskott i bytesbalansen skulle, med detta mer långsiktiga synsätt, inte vara uttryck för någon önskad undervärdering av kronan. Sammantaget talar mycket för en appreciering av kronan på sikt mot bakgrund av att resursutnyttjandet stiger i ekonomin och att utlandsskulden amorteras. Dessutom torde de finansiella obalanserna i USA förr eller senare leda till en global försvagning av dollarn och därmed också mot kronan. Beräkningar som redovisats av Konjunkturinstitutet tidigare i år (Konjunkturläget, mars 2000) pekar också i den riktningen.

I kortsiktigt perspektiv är växelkursrörelserna ofta mycket kraftiga och svåra att förklara på rationella (eller "fundamentala") ekonomiska grunder, se tabell 2.9. Att inbegripa även sådana växelkursförändringar i en bedömning av det svenska näringslivets kostnadsutveckling i relation till andra länder under de närmast kommande åren blir spekulativt och föga meningsfullt. Starka växelkursrörelser med åtföljande inhemska prisimpulser är inte av något samhällsekonomiskt värde.

Tabell 2.9 Valutakursutvecklingen och lönekostnadsutvecklingen (inkl. kollektiva avgifter m.m.) mätt i svensk valuta per timme i näringslivet i Sverige, EU- och euroområdet
Procentuella förändringar per kalenderår

	Utländsk valuta per kronor i		Lönekostnad i kronor	
	USA	Euroområdet	Sverige	Euroområdet
1993	-25,2	-14,4	4,2	22,3
1994	0,8	0,3	3,9	2,4
1995	8,3	0,4	3,5	3,2
1996	6,3	8,0	4,9	-5,6
1997	-12,2	-2,7	4,5	5,0
1992-1997	-4,8	-2,0	4,2	5,1
1998	-3,9	-2,4	4,7	3,5
1999	-3,8	0,2	3,1	1,9
2000	-7,7	4,9	4,3	-2,2
2001	5,6	-0,1	4,2	3,1

Anm.: Lönekostnad avser lönekostnader inkl. kollektiva avgifter och löneskatter per timme (jfr. tabell 2.2), omräknat till svenska kronor.

Källor: För Sverige Konjunkturinstitutet, Analysunderlag, olika utgåvor; för utlandet se tabell 2.2.

Vid den nuvarande rörliga växelkursen är det egentligen Riksbankens inflationsmål som är det överordnande. Det är ytterst i förhållande till detta mål och till den penningpolitik som dess uppfyllande kräver, som den svenska genomsnittliga lönekostnadsutvecklingens samhällsekonomiska rimlighet kan bedömas.

Omvärldens lönekostnadsökningar, som är den givna referenspunkten vid fast växelkurs, har dock fortfarande relevans för att utvärdera rimligheten i de svenska lönekostnadernas ökningstakt. Eftersom det svenska inflationsmålet är i linje med övriga EU-länders inflationsmål så är det i praktiken ingen större skillnad mellan båda synsätten.

Huvudslutsatsen av genomgången i detta kapitel är, trots problemen med jämförbarhet i lönestatistiken, att det svenska näringslivets lönekostnader fortfarande stiger någon procentenhet mer per år i genomsnitt än lönekostnaderna i det övriga EU-området. I förhållande till euroområdet är skillnaden i lönekostnadernas ökningstakt ännu något större. Produktivitetstillväxten i Sverige är inte väsentligt annorlunda och det finns inte heller skäl att förutsätta att den framöver skulle bli systematiskt högre än i EU- eller euroområdet. Därmed kan inte heller de svenska lönekostnadsökningarna på lång sikt överstiga de i EU-området.

För länderna i euroområdet har ECB (EU:s centralbank) lagt fast att inflationstakten får vara *högst* 2,0 procent per år. I den mån ECB:s mål innebär ett lägre inflationsmål än Riksbankens mål om 2 procent krävs i princip en motsvarande lägre nominell löneökningstakt vid deltagande i EMU. Nuvarande mycket begränsade skillnader mellan dessa två olika inflationsmål blir irrelevanta vid ett EMU-medlemskap. Den relevanta jämförelsen blir löneutvecklingen i euroområdet.

3. Arbetskraftsbrist och regionala skillnader

Den fortsatta ökningen av efterfrågan tar successivt de lediga resurserna i svensk ekonomi i anspråk. Sysselsättningen fortsätter att öka kraftigt och arbetslösheten att sjunka. Ännu finns inga tydliga tecken på en utbredd och markerad arbetskraftsbrist, men brist-talen ökar inom ett flertal branscher. Den fortsatt starka efterfrågeutvecklingen medför att arbetsmarknaden blir allt stramare med tilltagande matchningsproblem, vilket bromsar tillväxten i ekonomin.

På längre sikt är tillgången på arbetskraft och dess flexibilitet samt lönebildningens funktionssätt avgörande för möjligheten att kombinera en fortsatt expansion av svensk ekonomi med stabila löner och priser.

Sysselsättningen har stigit snabbt i år. Från första halvåret 1999 till första halvåret 2000 ökade antalet sysselsatta med 73 000 personer. Under helåret 2000 förutses antalet sysselsatta öka med 91 000 personer eller 2,2 procent. Det betyder att sysselsättningsökningen i år är den starkaste sedan SCB började göra arbetskraftsundersökningar 1961. Även nästa år bedöms sysselsättningsutvecklingen bli expansiv om än mindre kraftig, eller 1,7 procent. Det finns redan nu vissa indikationer på att den starka sysselsättningsutvecklingen kan komma att ge upphov till vissa rekryteringssvårigheter. Framförallt gäller detta i några specifika branscher såsom byggnadsverksamheten och databranschen, men även inom vissa regioner, framför allt i Stockholmsområdet.

Varierande arbetskraftsbrist

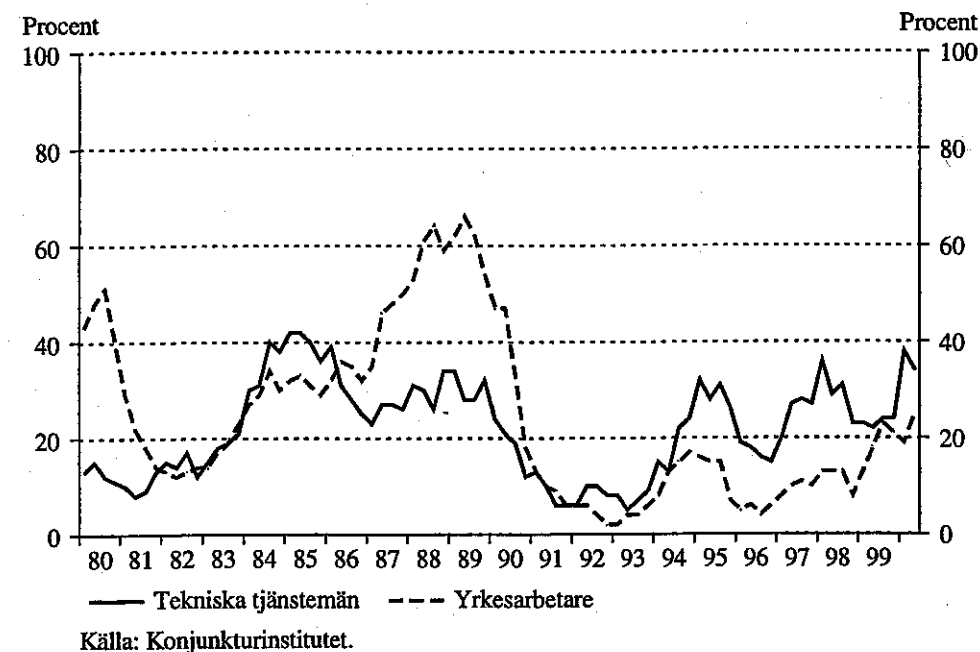
Parallellt med den starka sysselsättningsökningen har antalet kvarstående lediga platser ökat. En konjunkturrellt betingad ökning av sysselsättningen innebär normalt att vakanstalen stiger, eftersom processen att matcha sökande med lämpliga kvalifikationer till de utannonserade lediga arbetena tar tid. Ökningarna av antalet kvarstående platser under perioden maj - augusti i år jämfört med motsvarande månader föregående år är dock markant högre än tidigare. Detta är en indikation på att arbetsmarknaden börjar bli allt stramare.

Situationen skiljer sig märkbart mellan olika branscher, yrkesgrupper och regioner. Bristen på arbetskraft inom byggnadsindustrin har skärpts betydligt. Drygt en tredjedel av byggföretagen har för andra kvartalet i år angivit brist på arbetskraft som "trängsta sektion", jämfört med 13 procent för kvartalet dessförinnan. Läget varierar dock starkt mellan olika regioner. Arbetsmarknadsstyrelsen har bedömt att risken är stor att byggarbetsmarknaden i Stockholms län och i stora delar av Mälardalen kommer att bli överhettad under de närmaste åren. Samtidigt kommer det att finnas ett överskott på byggnadsarbetare i de flesta skogslän.

Bristen på arbetskraft inom tillverkningsindustrin totalt sett är, även om den stigit under det senaste året, fortfarande relativt måttlig, se diagram 3.1. Enligt Konjunkturbarometern för andra kvartalet i år uppger vart fjärde företag inom tillverkningsindustrin att det råder brist på yrkesarbetare. Detta är den högsta andelen på tio år men samtidigt långt under tidigare toppnoteringar. Vart tredje industriföretag har svårigheter att rekrytera tekniska tjänstemän, vilket nästan är i nivå med tidigare toppnoteringar. Det är

dock endast 12 procent av företagen inom tillverkningsindustrin anger att brist på arbetskraft är det främsta hindret för att öka produktionen.

Diagram 3.1 Bristtal i tillverkningsindustrin enligt Konjunkturbarometern

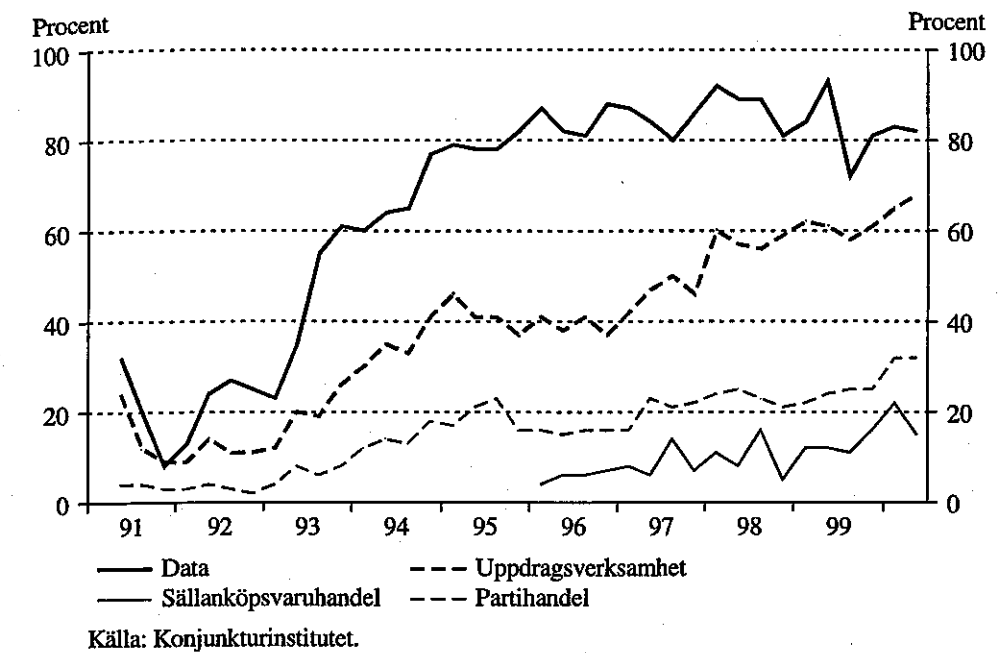
Även inom tjänstenäringarna redovisar företagen en ökande brist på arbetskraft för andra kvartalet i år och bristserierna når i flera fall den högsta nivå som noterats, se diagram 3.2. Serierna för tjänstenäringarna är dock förhållandevis korta, de längsta börjar 1991, vilket omöjliggör jämförelser med läget i slutet på 1980-talet.

Under det senaste året har bristtalerna i handeln börjat att stiga och för andra kvartalet i år uppgår en tredjedel av företagen, med undantag för sällanköpsvaruhandeln där andelen var lägre, att det råder brist på arbetskraft. Av åkerierna rapporterar samtidigt drygt hälften att det råder brist på chaufförer. Från den kommunala sektorn, för vilken uppgifter om bristtal saknas, kommer signaler om betydande rekryteringssvårigheter, och då främst till undervisnings- och vårdsektorerna.

Bristen på branschkompetent personal vad gäller datakonsulter och dataservice har länge varit stor och är så alltjämt, även om den sjunkit tillbaka något under det senaste året. Samtidigt har bristen på branschkompetent personal inom uppdragsverksamheten stigit.

Bristen på olika typer av arbetskraft varierar i många fall kraftigt geografiskt. För vissa yrken är bristen främst lokaliserad till tillväxtregionerna och då framförallt till Stockholmsområdet. Det ansträngda läget på bostadsmarknaden i t.ex. Stockholm förvärrar situationen och kan verka dämpande på den fortsatta sysselsättningstillväxten i dessa expansiva områden.

Diagram 3.2 Bristtal i tjänstenäringarna enligt Konjunkturbarometern

Regionala skillnader

Regionala skillnader när det gäller tillgång och efterfrågan på arbetskraft, utbildningsresurser och annan infrastruktur kan, vid bristande geografisk rörlighet, förhindra en fortsatt ökning av sysselsättningen och minskning av arbetslösheten. Därav orsakade s.k. matchningsproblem kan således leda till att löner och priser accelererar vid en lägre genomsnittlig arbetslöshetsnivå jämfört med om de geografiska olikheterna varit mindre eller om den geografiska rörligheten varit större.

Antalet arbetslösa i relation till befolkningen i förvärvsaktiv ålder varierar kraftigt mellan olika län, se tabell 3.1. I Stockholms län var arbetslösheten lägst i landet under 1999. Bara 3,6 procent av befolkningen i åldern 16-64 år var öppet arbetslösa. Om man till detta inkluderar personer som var föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder var den s.k. totala arbetslösheten 4,8 procent. I Norrbottens län uppgick motsvarande tal till 7,5 respektive 11,8 procent. Notera att dessa tal är inte jämförbara med de vanligen använda nationella talen från arbetskraftsundersökningarna (AKU), vilka anger arbetslösheten i procent av enbart arbetskraften. Arbetskraftsdeltagandet varierar mellan de olika länen och detta är en anledning till att i detta fall ställa antalet arbetslösa i relation till befolkningen istället.

Spridningen i arbetslöshetsnivåerna länen emellan har ökat sedan 1993, då arbetslösheten var som högst under 1990-talet. I synnerhet har spridningen ökat om man till den öppna arbetslösheten lägger antalet individer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Även på mer lokala arbetsmarknader har spridningen tilltagit. Detta illustreras av att andelen öppet arbetslösa samt i åtgärder i Pajala, Övertorneå och Haparanda (som har de högsta andelarna totalt arbetslösa i landet) bara har minskat med 1-2 procentenheter mellan 1993 och 1999. I den andra änden av skalan finns Gnosjö, Värnamo, Gislaved, Emmaboda, Stockholm och Ljungby, och på dessa lokala arbetsmarknader har motsvarande andelar gått ned med 4-5 procentenheter. Den ökande spridningen kan tolkas som att de regionala skillnaderna har ökat.

Tabell 3.1 Arbetslösa i procent av befolkningen 16-64 år i Sveriges län 1993 och 1999

	Öppet arbetslösa		Öppet arbetslösa plus i åtgärder	
	1993	1999	1993	1999
Stockholms	7,0	3,6	8,5	4,8
Uppsala	7,8	4,2	9,4	5,8
Södermanlands	8,9	5,7	11,2	8,6
Östergötlands	7,9	4,9	10,3	7,6
Jönköpings	7,6	3,8	10,2	5,6
Kronobergs	6,7	3,8	9,3	5,5
Kalmar	8,0	5,0	10,5	7,9
Gotlands	6,6	5,0	8,8	7,9
Blekinge	8,8	5,5	11,6	8,4
Skåne	8,4	5,7	10,6	8,2
Hallands	7,4	4,7	9,6	7,2
Västra Götalands	8,8	5,2	11,2	7,3
Värmlands	8,5	5,8	11,6	9,1
Örebro	9,2	5,8	11,9	8,9
Västmanlands	8,7	5,2	11,1	8,3
Dalarnas	9,0	5,8	11,7	8,9
Gävleborgs	9,7	6,7	12,9	10,2
Västernorrlands	8,8	6,2	11,6	9,6
Jämtlands	8,4	5,7	11,2	9,7
Västerbottens	8,2	4,7	10,7	7,4
Norrbottnens	10,2	7,5	13,2	11,8
Genomsnitt av de 3 högsta	9,7	6,8	12,6	10,6
Genomsnitt av de 3 lägsta	6,7	3,7	8,9	5,3
Skillnad	3,0	3,1	3,7	5,3

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen.

Också om man ser till antalet kvarstående lediga platser vid arbetsförmedlingen som en andel av antalet öppet arbetslösa, så finner man att den regionala spridningen har ökat. Dessa andelar uppgick 1999 till mellan 20 och 50 procent i bl.a. Gnosjö, Värnamo, Gislaved och Stockholm, jämfört med mellan 2 och 6 procent under 1993. I ett flertal norrlandskommuner och mellansvenska bruksorter var däremot antalet kvarstående lediga platser fortfarande bara 2-3 procent av antalet arbetslösa 1999. Statistiken över kvarstående lediga platser är mycket osäker, bl.a. beroende på förändringar i företagens rekryteringsbeteende och deras benägenhet att avanmäla besatta vakanser. Likväl tyder de kraftiga ökningarna i flera orter på att det finns problem med att matcha de arbetslösas kompetens och utbildning till efterfrågan, och på bristande geografisk rörlighet.

4. Makroekonomiska scenarier för perioden 2001-2007

I detta kapitel presenteras två scenarier av den samhällsekonomiska utvecklingen fram till och med år 2007. Det första scenariot, *basscenariot*, beskriver en stabil tillväxtbana där löneutvecklingen är förenlig med en årlig inflation på 2 procent. I det andra scenariot, *alternativscenariot*, utvecklas lönerna snabbare vilket medför stigande inflation och penningpolitiska åtgärder från Riksbankens sida. Den stramare penningpolitiken resulterar i en svagare efterfrågetillväxt och en ökad arbetslöshet. På sikt nedbringas löneökningstakten så att de även i alternativscenariot blir förenliga med en årlig inflation på 2 procent och de avkastningskrav som ställs på den internationella kapitalmarknaden.

De båda scenarierna skiljer sig åt genom att de nominella lönerna utvecklas olika i de två fallen. Dessa skillnader beror inte på olikheter i efterfrågan på eller utbudet av arbetskraft. Skillnaderna i löneutveckling är istället ett resultat av olika lönebildningsregimer.

I basscenariot sluts avtalen på arbetsmarknaden i samförstånd. I löneförhandlingarna beaktas effekterna på sysselsättning och arbetslöshet. I alternativscenariot lyckas inte parterna nå samförstånd om de ekonomiska förutsättningarna och begränsningarna för lönebildningen. Parterna saknar förtroende för varandra och förhandlingarna präglas av betydande lönekonkurrens. Avtalen tenderar därmed att hamna högre än i basscenariot.

En viktig utgångspunkt i vår analys är att löneförhandlarnas möjligheter att på sikt påverka den genomsnittliga reala lönenivån i praktiken är starkt begränsade. På längre sikt bestäms reallönerna av produktiviteten och ett internationellt bestämt kapitalavkastningskrav. I ett mer kortsiktigt perspektiv har arbetsmarknadsläget en avgörande betydelse. Framförhandlade löner som inte är i samklang med internationellt givna avkastningskrav och inflationsmålet tenderar att korrigeras på sikt. Det utesluter inte att avtalade lönerelationer och minimilöner kan bli bestående och ha en såväl kortsiktig som långsiktig inverkan på efterfrågan och utbudet av olika kategorier av arbetskraft.

I detta kapitel fokuseras intresset på hur lönerna utvecklas i genomsnitt i ekonomin. Relativlöneförskjutningar och effekterna av sådana analyseras således inte. Lönekonkurrensen och den snabbare löneutvecklingen i alternativscenariot antas inte leda till att lönerelationerna blir annorlunda jämfört med i basscenariot.

Utvecklingen fram till slutet av i år är gemensam i de två alternativen. Den valda utgångspunkten innebär att varken Riksbanken eller någon annan på förhand vet vilket av de två alternativen som kommer att realiseras. Till slutet av i år råder det med andra ord osäkerhet om vilken lönebildningsregim som uppkommer.

I basscenariot ökar timlönerna med drygt 4 procent 2001 och därefter med knappt 4 procent. Löneökningstakten efter 2001 är ingen prognos utan istället ett beräkningsmässigt resultat av de antaganden som gjorts beträffande produktivitet, prisutvecklingen i omvärlden, valutakurser, näringslivets lönsamhet, samt villkoret om en årlig inflation på 2 procent. Basscenariot beskriver således vilka löneökningar som låter sig förenas med en stabil inflation på 2 procent per år givet de antaganden som i övrigt gjorts beträffande den makroekonomiska utvecklingen. Arbetslösheten når under 2001 ner till 4 procent och förutsätts därefter ligga kvar kring denna nivå.

I alternativscenariot ökar de nominella lönerna snabbare än i basscenariot till följd av lönekonkurrens och brist på samförstånd. Den öppna arbetslösheten har vid inledningen av 2001 nått ner till 4 procent. Bristtalen på olika typer av arbetskraft ökar. Lönekonkur-

rens och "allas krig mot alla" ger i denna situation upphov till större nominella lönepåslag än om löneavtalen istället sluts i samförstånd. År 2001 är löneökningstakten 1,5 procentenheter högre än i basscenariot. Lönekonkurrensen och bristen på samförstånd får omgående betydande återverkningar på den totala produktionen i ekonomin och sysselsättningen. Arbetslösheten pressas gradvis uppåt.

Rådande lönebildningsregim utgör därmed ett hot mot inflationsmålet. För att löneutvecklingen i alternativscenariot ska bringas i samklang med en inflation på 2 procent krävs en högre arbetslöshet. Det åstadkoms med hjälp av en betydligt stramare penningpolitik. Slutåret 2007 uppgår den öppna arbetslösheten till 5,5 procent i alternativscenariot jämfört med 4 procent i basscenariot.

I båda scenarierna antas rådande lönebildningsregim vara permanent. Alternativscenariot präglas under hela beräkningsperioden av lönekonkurrens och brist på samförstånd. Uppgången i arbetslösheten antas inte ändra detta förhållande. Det är också förklaringen till varför arbetslösheten i alternativscenariot långsiktigt hamnar högre jämfört med i basscenariot.

4.1 Utgångspunkter

De kalkyler som presenteras i detta kapitel gäller utvecklingen av produktion och sysselsättning fram till och med 2007. I detta längre tidsperspektiv förskjuts fokus från ekonomins efterfrågesida till utbudssidan i form av tillgängliga resurser då efterfrågan i hög grad anpassas till utbudet på medellång sikt.

Hur snabbt ekonomin kan växa de närmaste åren utan att löner och priser accelererar beror på mängden lediga resurser inklusive hur arbetsmarknaden och lönebildningen fungerar samt på ekonomins långsiktiga tillväxtpotential. I Konjunkturinstitutets augustirapport förutsätts produktivitetstillväxten i år och nästa år bli förhållandevis hög och arbetsutbudet bedöms öka. Det finns ännu inga tecken på en mer utbredd och markerad bristsituation på arbetsmarknaden. Bristtalen ökar dock inom allt fler branscher.

Arbetsmarknad

Under de senaste åren har antalet sysselsatta ökat kraftigt. Den starka ökningen av sysselsättningen innebär att den öppna arbetslösheten nästa år beräknas underskrida 4 procent.

Huruvida denna arbetslöshetsnivå är förenlig med målet om en inflation på 2 procent sammanhänger i hög grad med hur kommande avtalsförhandlingar utvecklas. Konjunkturinstitutets bedömning är att om avtalsrörelserna framöver präglas av samförstånd bör en arbetslöshet på 4 procent långsiktigt kunna förenas med en inflation på runt 2 procent. För att sysselsättningen ska kunna fortsätta växa från 2001 års nivå krävs ett ökat arbetskraftsutbud alternativt åtgärder som leder fram till en bättre fungerande arbetsmarknad.

Befolkningen i yrkesför ålder beräknas öka något fram till 2007. De demografiska förändringarna leder emellertid inte med nödvändighet till att också arbetskraftsutbudet ökar då det framförallt är antalet ungdomar och äldre som ökar. Antalet personer i åldersgrupper med ett högt arbetskraftsdeltagande minskar däremot. De demografiska

förändringarna beräknas sammantaget ha en neutral inverkan på arbetskraftsutbudets förändring mellan 2000 och 2007.

Antalet personer i arbetskraften beräknas, trots de demografiska effekterna, kunna öka något mellan åren 2000 och 2007. Ett skäl är nuvarande uppgång i sysselsättningen som leder till att allt fler söker sig ut på arbetsmarknaden. Därtill kommer det tillskott av arbetskraft som förutses då de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna dras ned och kunskapslyftet avvecklas. I basscenariot beräknas antalet personer i arbetskraften öka med omkring 90 000 mellan 2000 och 2007, vilket motsvarar en förändring med 2,0 procent. I alternativscenariot begränsas ökningen till 0,7 procent till följd av en svagare sysselsättning.

Tabell 4.1 Arbetsmarknaden i basscenariot
Årlig procentuell förändring respektive procent

	2000	2001	2002	2003	2004- 2007
Befolkningen 20-64 år	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2
Arbetskraft	1,3	0,9	0,4	0,6	0,0
Antal sysselsatta	2,2	1,8	0,4	0,2	0,1
Medelarbetstid	0,0	0,0	-0,1	0,4	-0,1
Arbetade timmar	2,2	1,8	0,3	0,6	0,0
Arbetslöshet i procent av arbetskraften	4,7	3,9	3,8	4,2	4,1

Anm.: Uppgifterna med kursiverad stil innebär en likartad utveckling i de två scenarierna.

Det femåriga kunskapslyftet beräknas ligga kvar på i stort sett nuvarande nivå fram till och med 2002. Det särskilda utbildningsbidraget ingår som en del i kunskapslyftet. Det infördes höstterminen 1997 och är i huvudsak avsett för personer som är arbetslösa och saknar treårig gymnasiekompetens. Utgångspunkten för beräkningarna är att det särskilda utbildningsbidraget upphör från och med 2003 och att det inte ersätts med någon annan ny stödform. Utbildningsplatserna i den kommunala vuxenutbildningen förutsätts minska i motsvarande omfattning. Neddragningen medför att fler personer tillförs arbetskraften och att medelarbetstiden höjs. Det senare sker bland annat som en följd av en minskad frånvaro i form av tjänstledighet för studier.¹

Vid beräkningar av den ekonomiska utvecklingen på längre sikt brukar normalt ett antagande göras om reducerad medelarbetstid, bland annat som en följd av överenskomna arbetstidsförkortningar mellan arbetstagare och arbetsgivare. Kalkylerna utgår också från att medelarbetstiden förkortas med 0,1 procent per år efter 2001. För 2003 domineras denna minskning av den ökning av medelarbetstiden som följer av att kunskapslyftet avvecklas. Medelarbetstiden beräknas därför öka med 0,4 procent 2003.

¹ Till de sysselsatta räknas även personer som är tjänstlediga för studier. Då dessa återgår i arbete blir effekten ett ökat antal arbetade timmar, men däremot inte fler sysselsatta. Istället registreras en uppgång i antalet arbetade timmar per sysselsatt, dvs. en ökad medelarbetstid.

Produktivitet och löner

De antaganden som gjorts beträffande arbetslöshet, arbetskraftsutbud och medelarbets-tid innebär att potentialen för ökad sysselsättning är begränsad. Efter det att kunskapslyftet avvecklats och de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna reducerats måste den ekonomiska tillväxten fullt ut genereras av en ökad produktivitet, dvs. en ökning av produktionen per arbetad timme.

Sverige är en liten öppen ekonomi där kapitalavkastningskravet på lång sikt bestäms av de internationella kapitalmarknaderna. På sikt bestäms därmed de reala timlönerna (dvs. nominell lön korrigerad för prisförändringar) i huvudsak av produktivitetens utveckling. I beräkningarna antas att produktiviteten och vinstnivåerna är lika i de två alternativen 2007.

De antaganden som gjorts beträffande produktivitetens utveckling innebär att reallö- nerna långsiktigt kan öka med i genomsnitt 1,8 procent per år. Med en inflation på 2 procent är detta liktydigt med en nominell löneökning på 3,8 procent, vilket också är löneökningstakten i basscenariot. Det är viktigt att poängtera att denna löneökning base- rar sig på ett antal *antaganden*, avseende bland annat produktivitetens utveckling och inflationsmålet. Dessa antaganden är naturligtvis behäftade med en osäkerhet.

Löneökningstakten i basscenariot skall därför inte tolkas som en norm som med säkerhet är förenlig med Riksbankens inflationsmål. Istället bör den ses som en indika- tion på ett värde i ett osäkerhetsintervall inom vilket löneökningstakten långsiktigt kommer att ligga vid gällande inflationsmål. Den nedre respektive övre gränsen för osä- kerhetsintervallet sätts av den lägsta respektive högsta produktivitetens utveckling som i *förväg* bedöms som rimlig för den valda tidsperioden.

Penningpolitik

Sverige antas stå utanför EMU. Kronans kurs är rörlig och Riksbanken för en självstän- dig penningpolitik. Målet för penningpolitiken är att inflationen ska vara 2 procent. Penningpolitiken är i nuläget expansiv, vilket är naturligt med hänsyn till de svaga in- flationsutsikterna på ett till två års sikt. Den starka efterfrågetillväxten innebär dock att ekonomins lediga resurser tas i anspråk snabbt och att det inhemska inflationstrycket stiger. Riksbanken förutsätts därför höja reporäntan för att kyla av ekonomin.

På kort sikt är löner och priser trögrörliga. Penningpolitiken har därmed på kort sikt betydande effekter på sysselsättning och produktion. När Riksbanken höjer sin styrränta dämpas investeringar och konsumtion. Högre korträntor innebär också att kronkursen stiger, vilket innebär att svenska varor blir dyrare i förhållande till andra länders och att exporten dämpas.

I praktiken baseras penningpolitiken främst på en bedömning av prisutvecklingen ett till två år framåt i tiden. I samband med en överraskande och plötslig kostnadschock kan inflationen övergångsvis överstiga 2 procent utan att Riksbanken längre fram tvingar inflationen att i motsvarande grad underskrida 2 procent. Prisnivåuppgången blir där- med till viss del permanent och kronan motsvarande svagare på lång sikt. Öväntat låg inflation innebär på motsvarande sätt att prisnivånedgången till viss del blir permanent och kronan motsvarande starkare på lång sikt.

Basscenariot utmärks av att arbetsmarknaden och lönerna utvecklas på ett sådant sätt att inflationen efter 2001 hålls stabil på 2 procent. Riksbankens penningpolitik innebär korträntor på 5 till 5½ procent och obligationsräntor på drygt 6 procent. I alternativsce- nariot ger en snabbare löneutveckling upphov till stigande inflation. Det högre infla- tionstrycket möts med högre räntor. Riksbankens penningpolitik utformas på ett sådant sätt att målet om en årlig inflation på 2 procent nås inom två år.

En viktig utgångspunkt i beräkningarna är att inflationsmålet framstår som fullstän- digt trovärdigt. Alla aktörer i ekonomin utgår, såväl i bas- som alternativscenariot, från att inflationen på två års sikt är 2 procent. En kostnadschock, till följd av för höga löne- avtal, påverkar därmed inte förväntningarna om prisutvecklingen på längre sikt.

Finanspolitik

Finanspolitiken har i beräkningarna utformats så att målet om ett överskott i de offentli- ga finanserna motsvarande 2 procent av BNP uppnås i slutet av kalkylperioden i båda alternativen. Detta överskott uppnås genom att skatteuttaget anpassas så att överskottet blir just 2 procent. År 2000 beräknas det offentliga sparandeöverskottet motsvara 3,5 procent av BNP.

Skattereglerna för 2001 förutsätts vara lika i de två scenarierna. Reglerna för in- komstbeskattningen fastställs ett år i förväg och ingen vet före 2001 hur utfallet av löne- förhandlingarna blir. Den offentliga sektorns finansiella sparande 2001 kan mot denna bakgrund bli av olika storlek i de två scenarierna.

Målet för den offentliga sektorns finansiella sparande förutsätts från och med 2002 vara likartat i bas- och alternativscenariot. Eftersom den samhällsekonomiska utveck- lingen är olika i de två scenarierna påverkas också skatteinkomsterna (och skatteregler- na).

Statsbidragen till kommunsektorn förutsätts växa i takt med konsumentprisindex på lång sikt. En högre inflation får därmed ingen effekt på statsbidragens reala storlek. Andra viktiga beräkningsförutsättningar är att de kommunalt anställdas löner utvecklas i linje med lönerna i resten av ekonomin och att kommunernas genomsnittliga skatteuttag är kvar på samma nivå som i nuläget.

Utrymmet för kommunal konsumtion avgörs av hur kommunernas inkomster och öv- riga utgifter utvecklas. Kommunernas finansiella sparande är bestämt med utgångspunkt från kravet på ekonomisk balans för kommunerna, det så kallade balanskravet. För 2002 innebär det ett finansiellt sparandeöverskott på 11 miljarder kronor, vilket motsvarar 0,5 procent av BNP eller en fjärdedel av sparmålet för den offentliga sektorn i stort.

Den offentliga sektorns överföringar till hushållen i form av pensioner, barnbidrag, sjukpenning, arbetslöshetsunderstöd med mera har beräknats enligt nu gällande regler och med beaktande av hur löner, priser, sysselsättning och demografi utvecklas. Efter- som den samhällsekonomiska utvecklingen är olika i de två scenarierna blir också de offentliga utgifterna olika i de två fallen.

4.2 Basscenariot

Basscenariot beskriver en balanserad utveckling av samhällsekonomin där de löner som sätts är förenliga med en inflation på 2 procent. Arbetsmarknaden förutsätts vara i balans 2001 och arbetslösheten uppgår därefter till omkring 4 procent. Under de närmaste tre åren ökar arbetskraftsutbudet ytterligare. BNP beräknas öka med 3,7 procent 2001 och 2,4 procent 2002 och 2003. Från och med 2004 begränsas den ekonomiska tillväxten av att arbetskraftsutbudet inte längre ökar. Antagandet om en kontinuerlig minskning av medelarbetstiden med 0,1 procent per år - i kombination med arbetskraftsutbudets utveckling och antagandet om oförändrad arbetslöshet - innebär att sysselsättningen i form av arbetade timmar fortsättningsvis minskar något. BNP-ökningen begränsas till 1,7 procent per år 2004-2007. Det innebär att BNP per arbetad timme ökar med 1,8 procent per år mellan 2000 och 2007 vilket är i linje med utvecklingen under 1990-talet, men betydligt snabbare jämfört med 1980-talet.

Tabell 4.2 Produktion och sysselsättning i basscenariot
Procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004- 2007
BNP	4,1	3,7	2,4	2,4	1,7
BNP per arbetad timme	1,8	1,8	2,0	1,8	1,8
Arbetade timmar	2,2	1,8	0,3	0,6	-0,1

Utvecklingen för 2001 utgår från den prognos som gjordes i Konjunkturinstitutets augustirapport, men bedömningen har korrigerats för de förslag till skattesänkningar som lades fram i höstens budgetproposition. Den reviderade bedömningen av 2001 innebär en i förhållande till augustiprognosen något högre privat konsumtion och BNP (0,1 procent). Till betydande del förutsätts skattesänkningen balanseras av ett ökat hushållssparande.

Hushållen förutses spara en relativt hög andel av framtida skattesänkningar och andra inkomstökningar även efter 2001. Det är liktydigt med en fortsatt uppgång i sparandet som andel av hushållens disponibla inkomster. Vid beräkningsperiodens slut når hushållens sparkvot 6½ till 7 procent. Denna ökning kan också ses mot bakgrund av den höjning av räntorna som beräknas ske och den därmed sammanhängande långsammare utvecklingen av tillgångspriserna och därmed av hushållens förmögenhet. Under beräkningsperiodens slut når de korta marknadsräntorna upp till 5,5 procent och den femåriga statsobligationsräntan 6,2 procent, vilket kan jämföras med en beräknad genomsnittlig nivå på 3,9 respektive 5,4 procent för 2000. De högre räntorna är en följd av att lediga resurser tas i anspråk, men också till viss del ett resultat av att sparandeöverskottet i offentlig sektor på sikt nedbringas till 2 procent av BNP.

Den ökade sysselsättningen under periodens inledning sammanfaller med relativt stora ökningar för hushållens konsumtionsutgifter och bostadsinvesteringarna. Hushållens disponibla inkomster växer snabbt, dels på grund av stigande reallön och dels till följd

av att skatterna sänks successivt så att det offentliga sparandet gradvis sjunker mot 2 procent. Bostadsbyggandet är i utgångsläget lågt och höga tillväxttal krävs för att nå upp till en nivå där investeringarna inte längre understiger förslitningen.

I beräkningarna har förutsatts en appreciering av kronan med drygt 3 procent mellan 2000 och 2007. Merparten av denna förstärkning beräknas ske det närmaste året. Därefter väntas en viss ytterligare appreciering bland annat till följd av att penningpolitiken gradvis skärps i takt med att överskotten i de offentliga finanserna bringas ner till att motsvara 2 procent av BNP 2005.

De svenska exportpriserna höjs relativt de utländska priserna till följd av kronans appreciering. Det bidrar till en minskning av exportindustrins marknadsandelar, dvs. den svenska exporten beräknas utvecklas något svagare än den internationella marknadstillväxten. Den sammantagna exporten av varor och tjänster beräknas 2001 öka med 7,6 procent. Därefter begränsas ökningstakten till mellan 5½ till 6 procent.

Den kommunala konsumtionen beräknas öka med ½ till 1 procent per år under åren 2001-2003. Från och med 2004 begränsas ökningstakten till endast ett par tiondels procent per år. Denna nedväxling är en avspeglning av hur sysselsättningen utvecklas i övriga sektorer. Vid oförändrade skattesatser, samma löneökningar som i resten av ekonomin och reall oförändrade statsbidrag avgörs det reala utrymmet för kommunal verksamhet i hög grad av det totala antalet förvärvstimmar i ekonomin. Den statliga konsumtionen har under beräkningsperioden förutsatts växa med 0,5 procent, vilket är i linje med hur kommunernas konsumtionsutgifter växer för perioden i stort.

Tabell 4.3 Försörjningsbalans i basscenariot
Procentuell förändring

	2000	2001	2002	2003	2004- 2007
BNP	4,1	3,7	2,4	2,4	1,7
Hushållens konsumtionsutgifter	4,7	3,4	3,4	3,4	2,4
Statliga konsumtionsutgifter	0,2	0,9	0,5	0,5	0,5
Kommunala konsumtionsutgifter	-1,6	0,9	0,7	0,6	0,2
Bruttoinvesteringar	6,0	7,8	2,7	2,8	2,7
Export	9,5	7,6	6,0	5,8	5,4
Import	8,7	8,0	6,9	6,5	6,3

Det sker under beräkningsperioden en viss sysselsättningsökning både i näringslivet och i den offentliga sektorn. Under 2001 är ökningen mest uttalad i näringslivet. Den sysselsättningstillväxt som därefter beräknas ske kan i huvudsak hänföras till den offentliga sidan. För näringslivet som helhet minskar sysselsättningen efter 2003.

Att de statliga och kommunala konsumtionsutgifterna, enligt tabell 4.3, utvecklas betydligt långsammare än hushållens konsumtionsutgifter och investeringarna beror på att produktiviteten i den offentliga sektorn antas vara konstant enligt nationalräkenska-

pernas bokföringsprinciper. I den mån den faktiska produktiviteten förändras kommer också den faktiska omfattningen och kvaliteten på offentligt finansierade tjänster att utvecklas annorlunda än vad som anges i nationalräkenskaperna och därmed i tabell 4.3.

De omfattande överskotten i den offentliga sektorns finansiella sparande under beräkningsperiodens inledning tillsammans med den fortsatta uppgången i sysselsättningen medför ett betydande utrymme för skattesänkningar. I basscenariot sänks skatterna med ytterligare omkring 70 miljarder kronor räknat i dagens penningvärde mellan 2001 och 2005. Dessa skattesänkningar innebär att hushållens konsumtionsutgifter kan fortsätta växa i relativt snabb takt samtidigt som hushållen sparar en förhållandevis stor andel av de inkomstökningar som uppstår.

När lönebildningen präglas av breda samförståndslösningar sätts i ökad grad fokus på lönen *efter skatt*. I basscenariot utvecklas lönen efter skatt väsentligt bättre än lönen före skatt. Det är en konsekvens av och en viktig poäng med bassceniots lönebildningsregim.

4.3 Alternativscenariot

I alternativscenariot lyckas inte parterna nå samförstånd om de ekonomiska förutsättningarna och avtalsförhandlingarna präglas i betydande grad av lönekonkurrens. Effekten blir höga nominella lönelöft. Den reala timlönen *före skatt* blir däremot inte annorlunda än den i basscenariot på längre sikt. Det är en konsekvens av de antaganden som gjorts beträffande produktiviteten, företagens kapitalavkastningskrav och kronans reala växelkurs.

Den enskilde löntagaren har inget att vinna på den lönekonkurrens och de tillfälligt höga lönepåslag som alternativscenariot kännetecknas av. Den utbetalda reala timlönen föres skatt blir till slut densamma. Till detta kommer att utrymmet för skattesänkningar blir avsevärt mindre jämfört med i basscenariot som en följd av att sysselsättningen utvecklas svagare. Den reala lönen *efter skatt* blir därigenom betydligt lägre än i basscenariot.

Stramare penningpolitik och löneanpassning

I alternativscenariot uppgår löneökningarna 2001 till 5,7 procent jämfört med 4,2 procent i basscenariot. Riksbanken reagerar på de höga löneavtalen genom att höja reporäntan. Riksbankens åtgärder inriktas mot att inflationen ska återgå till 2 procent inom två år, dvs. i det här fallet före utgången av 2002. Den stramare penningpolitiken inklusive en starkare krona bidrar till att efterfrågan dämpas. Den inhemska efterfrågan påverkas också i negativ riktning av att konsumentpriserna stiger snabbare än i basscenariot. Den internationella efterfrågan är däremot opåverkad, men exportföretagens situation försämras av att inte enbart arbetskraften utan också den svenska kronan blivit dyrare. Högre löner, räntor och kronkurs i kombination med försämrade avsettningsmöjligheter medför att efterfrågan på arbetskraft dämpas.

Tabell 4.4 Räntor, valutakurs och konsumentpriser

Nivåavvikelser i procentenheter respektive procent jämfört med basscenariot

	2001	2002	2003	2004-2007
Reporänta	3,0	1,0	0,5	0,0
Statsobligationer, 5 år	0,9	0,3	0,1	0,0
TCW-index	-2,0	0,0	0,7	1,0
Konsumentprisnivå	0,7	1,0	1,0	1,0

Anm.: Uppgifterna i tabellen avser skillnader i årsgenomsnitt.

Den omedelbara effekten av de höga löneavtalen och den penningpolitiska åtstramningen är att arbetslösheten stiger. Den högre arbetslösheten har i sin tur en dämpande effekt på lönerna. Löneökningarna blir dock även 2002 högre än i basscenariot. Timlönerna stiger med 4,3 procent i alternativscenariot och med 3,8 procent i basscenariot. För att löneökningstakten i alternativscenariot ska begränsas till 3,8 procent och därmed långsiktigt kunna förenas med en inflation på 2 procent krävs en högre arbetslöshet än den som realiserats 2002.

Rådande lönebildningsregim tenderar annars även fortsättningsvis ge upphov till för höga nominella löneökningar. I alternativscenariot antas att arbetslösheten måste upp till 5,5 procent för att löneutvecklingen ska dämpas i sådan grad att löneökningstakten på sikt blir förenlig med en inflation på 2 procent. Det är liktydigt med en arbetslöshetsnivå som är 1,5 procentenheter högre än den i basscenariot.

Tabell 4.5 Arbetsmarknad och löner

Nivåavvikelser i procent jämfört med basscenariot

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Sysselsättning	-1,4	-2,5	-3,8	-3,7	-3,4	-3,2	-2,8
Arbetskraft	-0,7	-1,2	-1,8	-1,8	-1,7	-1,5	-1,3
Arbetslöshet i procent av arbetskraften ¹	0,7	1,2	2,0	1,8	1,7	1,6	1,5
Real timlön	0,8	1,0	0,6	0,3	0,2	0,1	0,0

¹ Nivåavvikelser i procentenheter.

Ur tabell 4.5 kan utläsas att skillnaden i arbetslösheten mot basscenariot övergångsvis uppgår till mer än 1,5 procentenheter under åren 2003–2006. Denna extra arbetslöshet krävs för att reallönerna, under villkoret om en årlig inflation på 2 procent, ska kunna anpassas till internationellt bestämda avkastningskrav och de antaganden som gjorts om produktiviteten. Penningpolitiken är inriktad mot att målet om en inflation på 2 procent ska uppnås före utgången av 2002. Mot denna bakgrund krävs fortsättningsvis nomi-

nella löneökningar som understiger 3,8 procent för att vinstläget i företagen ska kunna återställas. En sådan löneanpassning förutsätter i sin tur en arbetslöshet som övergångsvis överstiger 5,5 procent.

Lönekonkurrensen och bristen på samförstånd innebär i sin förlängning att arbetsmarknaden på sikt blir väsentligt svagare, både i jämförelse med nuläget och i jämförelse med basscenariot. Den öppna arbetslösheten ökar 2003 till drygt 6 procent och nedbringas sedan gradvis till 5,5 procent. Den högre arbetslösheten innebär att sysselsättningsutvecklingen blir svag. I alternativscenariot är det lika många sysselsatta 2007 som 2000. Den sysselsättningsuppgång som förutses ske nästa år är med andra ord inte hållbar i alternativscenariot. Inte heller avvecklingen av kunskapslyftet eller neddragningen av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna innebär ökad sysselsättning då arbetslösheten ökar. Tvärtom minskar antalet sysselsatta påtagligt mellan 2001 och 2003.

Anpassningen på efterfrågesidan

De höga löneökningarna har initialt en positiv inverkan på hushållens inkomster. Tilltagande inflation, högre räntor och en svagare sysselsättningsutveckling verkar efterhand i motsatt riktning. För helåret 2001 överväger de negativa effekterna och hushållens reala disponibla inkomster blir 0,3 procent lägre jämfört med i basscenariot. Skillnaden begränsas av att reglerna för inkomstbeskattning förutsätts vara desamma i bas- och alternativscenarierna 2001. Det innebär i sin tur att sparandet i offentlig sektor blir olika i de två fallen.

År 2002 förutsätts det finansiella sparandet i offentlig sektor vara av samma omfattning i de två scenarierna. Det innebär att skatteuttaget i alternativscenariot blir högre än i basscenariot eftersom aktiviteten i ekonomin är svagare och arbetslösheten högre. Det högre skatteuttaget får till följd att hushållens inkomster försvagas i motsvarande grad. Skillnaden i disponibel inkomst mellan de två scenarierna blir väsentligt större 2002 jämfört med 2001. År 2002 är hushållens reala disponibla inkomster 2,9 procent svagare i alternativscenariot jämfört med basscenariot.

Hushållen får även långsiktigt en väsentligt svagare disponibel inkomst än i basscenariot. Det beror dels på att de direkta inkomsterna från arbete totalt sett blir mindre och dels på att skattebelastningen blir högre. Båda dessa effekter förklaras av att sysselsättningen utvecklas betydligt svagare i alternativscenariot.

Tabell 4.6 Hushållens inkomster och konsumtionsutgifter i reala termer

Nivåavvikelser i procent jämfört med basscenariot

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Disponibel inkomst	-0,3	-2,9	-5,1	-5,0	-4,6	-4,3	-3,8
Konsumtionsutgifter	-2,3	-4,4	-6,3	-6,0	-5,2	-4,6	-3,9

Hushållen antas, liksom övriga aktörer i ekonomin, kunna förutse effekterna av rådande lönebildningsregim. Hushållen inser att lönekonkurrensen och bristen på samförstånd innebär ett pris i form av lägre framtida inkomster och inte minst då i form av uteblivna

skattesänkningar. Denna insikt verkar begränsande på hushållens konsumtionsbenägenhet. Konsumtionsutgifterna hålls tillbaka också av högre räntor och en ökad osäkerhet bland annat som en följd av att arbetslösheten stiger.

Utrymmet för kommunal verksamhet beror, liksom hushållens inkomster, i hög grad på hur sysselsättningen totalt sett utvecklas. Den största delen av kommunernas verksamhet går ut på att tillhandahålla tjänster av olika slag. Kostnaderna för dessa tjänster består i huvudsak av löner. En allmän höjning av lönenivån ger upphov till såväl ökade skatteinkomster som ökade egna lönekostnader. Utrymmet för kommunal konsumtion och produktion påverkas därmed endast i begränsad utsträckning av hur produktiviteten utvecklas i övriga delar av ekonomin.

Däremot har sysselsättningens utveckling i andra sektorer en avgörande betydelse för omfattningen och kvaliteten på kommunernas egen tjänsteproduktion. Ju mer vi totalt sett arbetar desto mer kan fördelas i form av skattefinansierade tjänster vid givna kommunala skattesatser.

Utrymmet för kommunal konsumtion påverkas betydligt snabbare än hushållens inkomster av rådande lönebildningsregim. Kommunernas skatteinkomster fastställs i förväg av riksdagen på basis av en bedömning av hur sysselsättning och löner förväntas utvecklas. Skatteinkomsterna innevarande år påverkas inte av om lönerna blir högre eller lägre än beräknat.

Däremot tenderar kommunernas egna lönekostnader att stiga om lönerna för de egna anställda höjs mer än annars. För att balanskravet då ska kunna uppfyllas krävs att kommunernas konsumtion under innevarande år begränsas i reala termer, vilket är liktydigt med att färre anställda kan avlönas.

Mindre resurser till följd av ett svagare skatteunderlag gör att kommunerna inte kan öka de kommunala konsumtionsutgifterna på samma sätt som i basscenariot. I alternativscenariot ökar den kommunala konsumtionsvolymen med i genomsnitt en kvarts procent per år mellan 2000 och 2007, att jämföra med den dubbla ökningstakten i basscenariot. Eftersom statsbidragen i reala termer förutsätts vara lika stora som i basscenariot behöver kommunsektorn dock inte dra ner på verksamheten i samma utsträckning som den sammantagna produktionen minskar.

Lönekonkurrensen och bristen på samförstånd innebär att potentiell sysselsättning och potentiell produktion begränsas för den svenska ekonomin i stort. Det avspeglar sig dels i en högre registrerad arbetslöshet, dels i ett mindre omfattande arbetskraftsutbud. Begränsningen av potentiell produktion och potentiell sysselsättning innebär i sin tur att också utrymmet för inhemsk efterfrågan begränsas och inte minst då utrymmet för privat och offentlig konsumtion.

Exporten påverkas på kort sikt negativt av höga löner och apprecieringen av kronan. På längre sikt faller dessa effekter bort. Valutakursen förutsätts ändras på ett sådant sätt att priserna i Sverige inte ändras relativt priserna i andra länder. Det innebär att den extra inflation som släpps igenom vid en kostnadschock ska motsvaras av en krondepreciation av motsvarande storlek. De svenska producenternas relativa kostnadsläge mot omvärlden kommer därmed inte att långsiktigt påverkas av huruvida lönebildningen sker i samförstånd eller ej. Utfallet är en konsekvens av att den svenska kronans nominella värde kan ändras. På längre sikt påverkas inte heller vinsterna i företagen då avkastningskraven är internationellt bestämda.

För den svenska exportindustrins del innebär det vid beräkningsperiodens slut att varken efterfrågan i omvärlden eller den egna konkurrenskraften ändrats. Beräkningarna

utgår från att lönebildningen i alternativscenariot inte ger upphov till andra lönerelationer än de i basscenariot. Exportindustrin kan därmed inte höja lönerna relativt övriga sektorer och på den vägen locka till sig mer arbetskraft. Därmed kommer även exporten att påverkas av hur sysselsättningspotentialen för ekonomin i stort utvecklas. Färre sysselsatta totalt sett innebär att det också blir färre sysselsatta inom industrin och att därmed produktionspotentialen för exportindustrin begränsas. I sin tur medför det att exporten, på samma sätt som inhemsk efterfrågan, begränsas i förhållande till basscenariot.

Tabell 4.7 Försörjningsbalans

Nivåavvikelser i procent jämfört med basscenariot

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
BNP	-1,5	-2,8	-4,2	-4,2	-3,9	-3,6	-3,2
Hushållens konsumtions- utgifter	-2,3	-4,4	-6,3	-6,0	-5,2	-4,6	-3,9
Statliga konsumtions- utgifter	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kommunala konsumtions- utgifter	-1,3	-0,8	-1,8	-1,9	-2,0	-1,8	-1,6
Bruttoinvesteringar	0,0	-4,1	-6,8	-7,6	-7,4	-6,5	-5,5
Export	-1,4	-2,3	-3,4	-2,9	-2,6	-2,3	-2,2
Import	-1,4	-3,3	-5,1	-4,5	-3,8	-3,2	-2,6

I alternativscenariot begränsas den genomsnittliga BNP-tillväxten till 1,7 procent mellan 2000 och 2007. Det kan jämföras med en genomsnittlig tillväxt på 2,2 procent i basscenariot. Som framgår ur tabell 4.7 blir därmed BNP 3,2 procent lägre 2007 i alternativscenariot jämfört med i basscenariot.

Skillnaden i BNP-nivå är större än skillnaden i sysselsättningen (-2,8 procent). Detta trots att produktiviteten i näringslivet utvecklas på i stort sett samma sätt i de två fallen. Totalproduktionen påverkas emellertid också av produktionens och efterfrågans sammansättning. I alternativscenariot svarar till exempel den offentliga sektorns produktion för en större andel av totalproduktionen än i basscenariot. Eftersom förädlingsvärdet per arbetad timme enligt nationalräkenskaperna är lägre i offentlig sektor än i näringslivet tenderar detta att ge en förhållandevis låg BNP i alternativscenariot.

Hushållens disponibla inkomster och konsumtionsutgifter påverkas i högre grad än totalproduktionen av vilken lönebildningsregim som uppkommer då den offentliga konsumtionen beräknas påverkas i begränsad utsträckning. Utrymmet för skattesänkningar blir väsentligt mindre i alternativscenariot jämfört med i basscenariot. Bassceniots skattesänkningar om 70 miljarder kronor i dagens penningvärde mellan 2001 och 2005 motsvaras i alternativscenariot av skattesänkningar om cirka 25 miljarder kronor.

Att lönebildningen i basscenariot präglas av samförstånd innebär att parterna i detta scenario har möjlighet att i löneförhandlingarna beakta effekterna för sysselsättningen på nationell nivå och därmed det framtida utrymmet för skattesänkningar.

Med lönebildningsregimen i alternativscenariot förspills denna möjlighet. Lönekonkurrensen och bristen på samförstånd innebär att parterna på arbetsmarknaden är inställda på att kortsiktigt maximera de egna medlemmarnas inkomster *före* skatt. I slutet ger denna lönebildningsregim till resultat att allas inkomst *efter* skatt blir sämre än vad de skulle blivit om istället en samförståndslösning valts.

